6
17-c
67

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
12 B
17

18-6-32
18
6
13
6-17-c-67

CL. RVTILII NVMATIANI GALLI V.C. ITINERARIVM.

AB IOSEPHO CASTALIONE emendatum, & adnotationibus illuſtratum.

A D

ILLVSTRISS. ATQ. EXCELL. D. IACOBVM BONCOMPAGNVM DVCEM SORÆ, ET S. ECCL. Generalem Gubern.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE,
Excudebat Vincentius Accoltus.
M D LXXXII.

ILLVSTRISS.^MO. ATQ. EXCELL.^MO.
D. IACOBO BONCOMPAGNO
DVCI SORÆ, ET S.
ECCL. GENERALI GVB.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EM.

REgnator veteris Soræ, qui reſpi-
cis vnus
Caſtalidas, clarum ne dedigna-
re vetuſti
Uatis opus, quod de tenebris poſt ſæcula multa
Ire nouum poſito ſenio, nitidumque iuuenta
Iuſsimus, atq. agere ætherias ſe rurſus ad auras
Aeternæ rediuiua tuo quam mœnia Romæ
GREGORIO, tibi tã Rutili de carmine Galli
Debebunt, dominas ornat qui laudibus arces.
Hinc poteris veram priſcæ cognoſcere formam
Urbis, quæ totum ſub leges, miſerat orbem,

Atque iterum mittet placide labentibus annis.
Prouida Pontificis quo ſpectat cura ſupremi,
Qui tot docta virum collegia ſuſcitat, vnde
Conſpicuũ volet examẽ, cui barbara Memphis
Pareat, atque altas ſubmittat Caucaſus arces,
Ad noſtra & verſi ſiſtantur ſigna Britanni,
Quiq. per Hercynios durus furit incola ſaltus.
Iãmque alius plane ignotus maioribus orbis
Dat nomen Chriſto, Romanaq. iura receptat.
At non hæc tantum debet primordia regni
Roma reſurgentis, ſunt, o ſunt plura recenſet
Quæ breuiter ſic ipſa, ſuũ dominũq. patrẽque
Ore canens humili: Regum mitiſſime rector
Cui pater omnipotens in terris claudere cælum,
Et reſerare dedit, quid nunc mea prædicet inte
Lingua prius, ſi lingua tuas percurrere laudes
Ulla poteſt. Nullo tam ſe iactabit alumno
Muſarũque domus, paruique Bononia Rheni,
Quæ mihi te genuit talem; quo principe floret
Heſperia, & longum, tranquilla pace quieſcit.
En ego, donaſti quam tu meliore iuuenta,
Nil moror Auguſti felicia tempora, per te
Iam mihi decreſcunt effoſſo marmore montes,

Aeriæ vnde domus ſurgunt; atq. aurea tẽpla.
Cernis vt alta nouo niteant capitolia ſaxo.
Hic tibi de niueo ſtatuam poſuere Quirites
Marmore, poſteritas omnis quã prona ſalutet.
Quid loquar innumeris emiſſas fontibus vndas?
Noſtra quibus late reſonant, æſtuque leuantur
Moenia, ne ductos conquiram fornice riuos.
Tu mihi, quẽ Tiberis põtẽ indignatus in altas
Traxit aquas ſecum violento vortice, reddis.
Tu ſternisque vias, & flumina ponte coerces.
Nunc rota tranſuerſum ꝑteruolat Apenninũ;
Qua quiſquã ante pedes vix ꝑreptare valebat.
Artes qđ referã reliquas, qbus vndiq. fulges?
Non alius tanto rerum moderamine habenas
Flexit, non alio redierunt aurea nobis
Pontifice, inuideant ſeri quæ ſæcla nepotes.
Non maior pietate alius, non iuſtior alter.
Qui populos paſcis, populis qui diuidis aurum,
Veſte iuuas, victuque inopes, veſtigia Chriſti
Rite ſequens, quibus ipſe alios inſiſtere ſancto
Præcipis exemplo. Sic te qui ſanguine reddit
Et virtute tuus meritis IACOBVS in aſtra
Tendit iter, cumulatq. meos ſplẽdore triũphos.

Salue certa ſalus populi, quo ſoſpite Roma
Soſpes ero, longum pater, o ſanctiſſime ſalue.
Dixit, & aduoluēs pedibus tulit oſcula ſanctis.

Excellentiae V.

S. Deuotiſſimus

Ioſephus Caſtalio.

RVTI-

CLAVDII RVTILII NVMATIANI GALLI V. C. PRÆFECTI VRBIS TRIBVNI MILITVM PRÆFECTI PRÆTORIO

Liber Primus.

CVI TITVLVS ITINERARIVM.

Velocem potius reditum mirabere lector
Tam cito Romuleis poſſe carere bonis.
Quid longum toto Romā venerātibus ęuo?
Nil vnq̄ longū eſt quod ſine fine placet.
O quantum, & quotiens, poſſem numerare beatos,
Naſci felici, qui meruere ſolo.
Qui Romanorum procerum generoſa propago
Ingenitum cumulant vrbis honore decus.
Semina virtutum demiſſa, & tradita caelo
Non potuere alijs dignius eſſe locis.
Felices etiam qui proxima munera primis
Sortiti latias obtinuere domos.
Religioſa patet peregrinæ curia laudi,
Nec putat externos quos decet eſſe ſuos.
Ordinis imperio, collegarumque fruuntur,
Et partem Genij, quem venerantur, habent,

Quale per ætherios mundani verticis axes
Connubium ſummi credimus eſſe Dei.
At mea dilectis fortuna reuellitur oris,
Indigenamque ſuum Gallica rura vocant.
Illa quidem longis nimium deformia bellis.
Sed quam grata minus, tam miſeranda magis.
Securos leuius crimen contemnere ciues,
Priuatam repetunt publica damna fidem.
Præſentes lacrimas tectis debemus auitis,
Prodeſt admonitus ſępe dolore labor.
Nec fas vlterius, longas neſcire ruinas,
Quas mora ſuſpenſæ multiplicauit opis.
Iam tempus laceris poſt longa incendia fundis
Vel paſtorales ædificare caſas.
Ipſi quinetiam fontes ſi mittere vocem,
Ipſaque ſi poſſent arbuta noſtra loqui,
Ceſſantem iuſtis poterant vrgere querellis,
Et deſiderijs addere vela meis.
Iam iam laxatis carę complexibus vrbis
Vincimur, & ſerum vix toleramus iter.
Electum pelagus, quoniam terrena viarum
Plana madent fluuijs, cautibus alta rigent.
Poſtquam Tuſcus ager, poſtquamque Aurelius agger
Perpeſſus Geticas enſe vel igne manus,
Non ſiluas domibus, non flumina ponte coercet.
Incerto ſatius credere vela mari.
Crebra relinquendis infigimus oſcula portis,
Inuiti ſuperant limina ſacra pedes.
Oramus veniam lacrimis, & laude litamus,
Inquantum fletus currere verba ſinit.
Exaudi regina tui pulcherrima mundi
Inter ſidereos Roma recepta polos.

Exaudi genetrix hominum,genetrixque Deorum.
Non procul a caelo per tua templa ſumus.
Te canimus,ſemperque,ſinent dum fata,canemus,
Soſpes nemo poteſt inmemor eſſe tui.
Obruerint citius ſcelerata obliuia ſolem,
Quam tuus ex noſtro corde recedat honos,
Nam ſolis radijs æqualia munera tendis
Qua circumfuſus fluctuat Oceanus.
Voluitur ipſe tibi,qui contient omnia,Phœbus,
E que tuis ortos in tua condit equos.
Te non flammigeris Libye tardauit harenis.
Non armata ſuo reppulit Vrſa gelu.
Quantum vitalis natura tetendit in axes,
Tantum virtuti peruia terra tuę.
Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit inuictis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij conſortia iuris,
Vrbem feciſti,quod priusorbis erat.
Auctorem generis Venerem,Martemque fatemur
Aeneadum matrem,Romulidumque patrem.
Mitigat armatas victrix clementia vires.
Conuenit in mores nomen vtrumque tuos.
Hinc tibi certandi bona,parcendique voluptas,
Quos timuit ſuperat,quos ſuperauit amat.
Inuentrix oleæ colitur,vinique repertor,
Et qui primus humo preſſit aratra puer.
Aras pæoniam meruit medicina per artem,
Factus,& Alcides mobilitate Deus.
Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis
Fœdere communi viuere cuncta facis.
Te dea,te celebrat Romanus vbique receſſus:
Pacificoque gerit libera colla iugo.

Omnia

Omnia perpetuos quę ſeruant ſidera motus
Nullum viderunt pulchrius imperium.
Quid ſimile? Aſſyrijs connectere contigit arma,
Medi finitimos cum domuere ſuos.
Magni Parthorum reges, Macedumque Tyranni
Mutua per varias iura dedere vices.
Nec tibi naſcenti plures animaque manuſque
Sed plus conſilij, iudicijque fuit.
Iuſtis bellorum cauſſis, nec pace ſuperba.
Nobilis ad ſummas gloria venit opes.
Quod regnas minus eſt quam quod regnare mereris,
Excedis factis grandia facta tuis.
Percenſere labor denſis decora alta Trophæis
Vt ſi quis ſtellas pernumerare velit.
Confunduntque vagos delubra micantia viſus:
Ipſos crediderim ſic habitare Deos.
Quid loquar aerio pendentes fornice riuos
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuiſſe in ſidera montes.
Tale gigantæum Græcia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lauacra lacus.
Nec minus, & proprijs celebrantur roſcida venis,
Totaque natiuo mœnia fonte ſonant.
Frigidus æſtiuas hinc temperat halitus auras.
Innocuamque leuat purior vnda ſitim.
Nempe tibi ſubitus calidarum gurges aquarum
Rupit Tarpeias hoſte premente vias.
Si foret æternus: caſum fortaſſe putarem:
Auxilio fluxit qui rediturus erat.
Quid loquar incluſas inter laquearia ſiluas?
Vernula qua vario carmine ludat auis.

Vere tuo numquam mulceri deſinit annus,
Deliciaſque tuas victa tuetur hiems.
Erige crinales lauros, ſeniumque ſacrati
Verticis in virides Roma recinge comas.
Aurea Turrigero radient diademata cono,
Perpetuoſque ignes aureus vmbo vomat.
Abſcondat triſtem deleta iniuria caſum,
Contentus ſolidet vulnera clauſa dolor.
Aduerſis ſolemne viris ſperare ſecunda,
Exemplo cæli ditia damna ſubis.
Aſtrorum flammę renouant occaſibus ortus,
Lunam finiri cernis vt incipiat.
Victoris Breni non diſtulit Allia pœnam,
Samnis ſeruitio fœdera ſęua luit.
Poſt multas Pyrrhum clades ſuperata fugaſti,
Fleuit ſucceſſus Hannibal ipſe ſuos.
Quæ mergi nequeunt nixu maiore reſurgunt,
Exſiliuntque imis altius acta vadis.
Vtque nouas vires fax inclinata reſumit:
Clarior ex humili ſorte ſuperna petis.
Porrige victuras Romana in ſæcula leges,
Solaque fatales non vereare colus.
Quamuis ſedecies denis, & mille peractis
Annus prętcrea iam tibi nonus eat.
Quæ reſtant nullis obnoxia tempora metis,
Dum ſtabunt terræ, dum polus aſtra feret.
Illud te reparat quod cetera regna reſoluit,
Ordo renaſcendi eſt creſcere poſſe malis.
Ergo age ſacrilegę tandem cadat hoſtia gentis,
Submittant trepidi perfida colla Getę.
Ditia pacatę dent vectigalia terrę,
Impleat Auguſtos barbara pręda ſinus.

Aeter-

Aeternum tibi Rhenus aret, Tibi Nilus inundet,
Altricemque ſuam fertilis orbis alat.
Quin & fecundas tibi conferat Africa meſſes
Sole ſuo diues, ſed magis Imbre tuo.
Interea latijs conſurgant horrea ſulcis,
Pinguiaque heſperio nectare præla fluant.
Ipſe triumphali redimitus harundine Tibris
Romuleis famulas oſſibus aptet aquas.
Atque opulenta tibi placidis commercia ripis
Deuehat hinc ruris, ſubuehat inde maris.
Pande precor gemino placatum Caſtore pontum,
Temperet æquoream dux Cytheræa viam.
Si non diſplicui regerem cum iura Quirini,
Si colui ſanctos, conſuluique patres.
Nam quod nulla meum ſtrinxerunt crimina ferrum,
Non ſit Præfecti gloria, ſed populi.
Siue datur patrijs vitam componere terris,
Siue oculis vnquam reſtituere meis,
Fortunatus agam, votoque beatior omni
Semper digneris ſi meminiſſe mei.
His dictis iter arripimus, comitantur amici,
Non poſſum ſicca dicere luce vale.
Iamque alijs Romam redeuntibus hæret eunti
Rufius Albini gloria viua patris.
Qui Voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen,
Et Reges Rutulos teſte Marone refert.
Huius facundæ commiſſa palatia linguæ.
Primæuus meruit Principis ore loqui.
Rexerat ante puer populos Proconſule Pœnos.
Aequalis Tyrijs terror, amorque fuit.
Sedula promiſit ſummos imitatio faſces,
Si fas eſt meritis fidere, Conſul erit.

Inui-

Inuitum triſtis tandem remeare coegi,
Corpore diuiſo mens tamen vna fuit
Tum demum ad naues gradior, qua fronte bicorni
Diuiduus Tiberis dexteriora ſecat.
Laeuus inacceſſis fluuius vitatur harenis.
Hoſpitis Aeneæ gloria ſola manet.
Et iam nocturnis ſpatium laxauerat horis
Phœbus chelarum pallidiore polo.
Cunctamur tentare ſalum, portuque ſedemus,
Nec piget oppoſitis otia ferre moris,
Occidua infido dum ſæuit gurgite Plias,
Dumque procelloſi temporis ira cadit,
Reſpectare iuuat vicinam ſæpius vrbem,
Et montes viſu deficiente ſequi,
Quaque duces oculi grata regione fruuntur,
Dum ſe quod cupiunt, cernere poſſe putant,
Nec locus ille mihi cognoſcitur indice fumo,
Qui dominas arces & caput orbis habet.
Quamquam ſigna leuis fumi commendat Homerus
Dilecto quotiens ſurgit in aſtra ſolo.
Sed cæli plaga candidior, tractusque ſerenus
Signat ſeptenis culmina clara iugis,
Illic perpetui ſoles, atque ipſe videtur
Quem ſibi Roma facit, purior eſſe dies,
Sæpius attonitæ reſonant Circenſibus aures,
Nuntiat accenſus plena theatra fauor.
Pulſato notæ redduntur ab æthere voces
Vel quia perueniunt, vel quia fingit amor.
Explorata fides pelagi terquinque diebus
Dum melior Lunę fideret aura nouæ.
Tum diſceſſurus ſtudijs, vrbique remitto
Palladium generis ſpemque decuſque mei.

Facun-

Facundus iuuenis Gallorum nuper ab aruis
Miſſus Romani diſcere iura fori,
Ille meæ ſecum dulciſſima vincula curæ
Filius affectu,ſtirpe propinquus habet.
Cuius Aremoricas pater Exuperantius oras
Nunc poſtliminium pacis amore docet.
Leges reſtituit,libertatemque reducit,
Et ſeruos famulis non ſinit eſſe ſuis.
Soluimus auroræ dubio quo tempore primum
Agnoſci patitur redditus arua color.
Progredimur paruis per litora proxima cymbis
Quarum perfugio crebra pateret humus.
Aeſtiuos penetrent oneraria carbaſa fluctus
Tutior Autumnus mobilitate fugę.
Alſia prælegitur tellus: Pyrgique recedunt
Nunc villę grandes,oppida parua prius.
Iam Cęretanos demonſtrat nauita fines,
Aeuo depoſuit nomen Agylla vetus.
Stringimus abſumptum fluctuq. & tempore caſtrum.
Index ſemiruti porta vetuſta loci
Pręſidet exigui formatus imagine ſaxi.
Qui paſtorali nomina fronte gerit.
Multa licet priſcum nomen deleuerit ętas
Hoc Inui caſtrum fama fuiſſe putat.
Seu Pan Tyrrhenis mutauit Męnala ſiluis,
Siue ſinus patrios incola Faunus init.
Dum renouat largo mortalia ſemina fœtu
Fingitur in Venerem pronior eſſe Deus.
Ad Centumcellas forti deflexímus Auſtro.
Tranquilla puppes in ſtatione ſedent.
Molibus ęquoreum concluditur Amphitheatrum,
Anguſtosque aditus inſula facta tegit.

Attollit

Attollit geminas turres, bifidoque meatu
Faucibus artatis pandit vtrumque latus.
Nec poſuiſſe ſatis laxo naualia portu,
Ne uaga vel tutas ventilet aura rates.
Interior medias ſinus inuitatus in ædes
Inſtabilem fixis aera neſcit aquis.
Qualis in Euboicis captiua natatibus vnda,
Suſtinet alterno brachia lenta ſono.
Noſſe iuuat Tauri dictas de nomine thermas,
Nec mora difficilis millibus ire tribus.
Non illic guſtu latices vitiantur amaro,
Lymphaque fumifico ſulphure tincta calet.
Purus odor, mollisque ſapor dubitare lauantem
Cogit, qua melius parte petantur aquæ.
Credere ſi dignum famę, flagrantia taurus
Inueſtigato fonte lauacra dedit.
Vt ſolet excuſſis pugnam pręludere glebis
Stipite cum rigido cornua prona terit.
Siue Deus faciem mentitus & ora iuuenci
Noluit ardentis dona latere ſoli.
Qualis Agenorei rapturus gaudia furti
Perfreta virgineum ſollicitauit onus.
Ardua non ſolos deceant miracula Graios,
Auctorem pecudem fons Heliconis habet.
Elicitas ſimili credamus origine lymphas
Muſarum latices vngula fodit equi,
Hæc quoque Pieriis ſpiracula comparat antris
Carmine Meſſalæ nobilitatus ager.
Intrantemque capit, diſcendentemque moratur
Poſtibus affixum dulce poema ſacris.
Hic eſt qui primo ſeriem de Conſule ducit.
Vſque ad Publicolas ſi redeamus auos.

Hic & præfecti nutu prætoria rexit
Sed menti & linguæ gloria maior ineſt.
Hic docuit qualem poſcat facundia ſedem
Vt bonus eſſe velit, quiſque diſertus erit.
Roſcida puniceo fulſere crepuſcula cælo:
Pandimus obliquo lintea flexa ſinu.
Pauliſper litus fugimus Minione vadoſum.
Suſpecto trepidant hoſtia parua ſolo.
Inde Grauiſcarum faſtigia rara videmus:
Quas premit æſtiuæ ſæpe paludis odor.
Sed nemoroſa viret denſis vicinia lucis,
Pineaque extremis fluctuat vmbra fretis.
Cernimus antiquas nullo cuſtode ruinas,
Et deſolatæ mœnia fœda Coſę.
Ridiculam cladis pudet inter ſeria cauſſam
Promere, ſed riſum diſſimulare piget.
Dicuntur ciues quondam migrare coacti
Muribus infeſtos deſeruiſſe lares.
Credere maluerim pygmeæ damna cohortis
Et coniuratas in ſua bella grues.
Haud procul hinc petitur ſignatus ab Hercule portus
Vergentem ſequitur mollior aura diem.
Inter caſtrorum veſtigia ſermo retexit.
Sardoam Lepido præcipitante fugam.
Litore namque Coſę cognatos depulit hoſtes
Virtutem Catuli Roma ſecuta ducis.
Ille tamen Lepidus peior ciuilibus armis
Qui geſſit ſocijs impia bella tribus.
Qui libertatem Mutinenſi Marte receptam
Obruit auxilijs vrbe pauente nouis.
Inſidias paci moliri tertius auſus
Triſtibus excepit congrua fata reis.

Quartus

Quartus Cæſareo dum vult inrepere regno
Inceſti pęnam ſoluit adulterij.
Nunc quoque: ſed melius de noſtris fama queretur.
Iudex poſteritas ſemina dira notet.
Nominibus certos credam decurrere mores,
Moribus an potius nomina certa dari?
Quidquid id eſt, mirus Latijs annalibus ordo
Quod Lepidum totiens reccidit enſe malum.
Necdum deceſſis pelago permittimur vmbris
Natus vicino vortice ventus adeſt,
Tenditur in medias mons Argentarius vndas,
Ancipitique iugo cærula curua premit.
Tranſuerſos colles biſternis millibus artat
Circuitu ponti terduodena patet.
Qualis per geminos fluctus Ephyreius Iſthmos
Ionias bimari litore findit aquas.
Vix circumuehimur ſparſæ diſpendia rupis,
Nec ſinuoſa graui cura labore caret.
Mutantur totiēs uario ſpiramina flexu:
Quę modo profuerant vela, repente nocent.
Eminus Igilij ſiluoſa cacumina miror
Quam fraudare nefas laudis honore ſuæ.
Hæc proprios nuper tutata eſt inſula ſaltus
Siue loci ingenio, ſeu domini genio.
Gurgite cum modico victricibus obſtitit armis
Tamquam longinquo diſſociata mari.
Hęc multos lacera ſuſcepit ab vrbe fugatos.
Hic feſſis poſito certa timore ſalus.
Plurima terreno populauerat æquora bello
Contra naturam claſſe timendus eques.
Vnum mira fides vario diſcrimine portum,
Tam prope Romanis tam procul eſſe Getis.

Tangimus Vmbronem: non eſt ignobile flumen,
Quod tuto trepidas excipit ore rates.
Tam facilis pronis ſemper patet alueus vndis,
In pontum quotiens ſæua procella ruit.
Hic ego tranquilla volui ſuccedere ripae,
Sed nautas auidos longius ire ſequor.
Sic feſtinantem ventuſque, dieſque reliquit,
Nec proferre pedem, nec reuocare licet.
Litorea noctis requiem metamur harena,
Dat veſpertinos myrtea ſilua focos.
Paruula ſubiectis facimus tentoria remis,
Tranſuerſus ſubito culmine contus erat.
Lux aderat, tonſis progreſſi ſtare videmur
Sed curſum prorae terra relicta probat.
Occurrit chalybum memorabilis Ilua metallis,
Qua nihil vberius Norica gleba tulit.
Non Biturix largo potior ſtrictura camino,
Nec quae Sardonio ceſpite maſſa fluit.
Plus confert populis ferri fecunda creatrix
Quam Tarteſſiaci glarea fulua Tagi.
Materies vitijs aurum letale parandis.
Auri caecus amor ducit in omne nefas.
Aurea legitimas expugnant munera tædas,
Virgineoſque ſinus aureus imber emit.
Auro victa fides munitas decipit vrbes,
Auri flagitijs ambitus ipſe furit.
At contra ferro ſqualentia rura coluntur,
Ferro viuendi prima reperta via eſt.
Sæcula Semideum ferrati neſcia Martis
Eerro crudeles ſuſtinuere feras.
Humanis manibus non ſufficit vſus inermis
Si non ſint aliæ ferrea tela manus.

His

His mecum pigri ſolabar tedia venti
Dum reſonat varijs vile celeuma modis,
Laſſatum cohibet vicina Faleria curſum
Quamquam vix medium Phœbus haberet iter.
Et tum forte hilares per compita ruſtica pagi
Mulcebant ſacris pectora feſſa iocis.
Illo quippe die tandem renouatus Oſyris
Excitat in fruges germina lęta nouas.
Egreſſi villam petimus, lutoque vagamur,
Stagna placent ſepto delicioſa vado.
Ludere laſciuos inter viuaria piſces
Gurgitis incluſi laxior vnda ſinit.
Sed male penſauit requiem ſtationis amœnæ.
Hoſpite conductor durior Antiphate.
Namque loci querulus curam Iudęus agebat,
Humanis animal diſſociale cibis.
Vexatos frutices, pulſatas imputat algas,
Damnaque libatę grandia clamat aquę.
Reddimus obſcęnę conuicia debita genti,
Quae genitale caput propudioſa metit.
Radix ſtultitię, cui frigida ſabbata cordi.
Sed cor frigidius religione ſua eſt.
Septima quaque dies turpi damnata veterno
Tamquam laſſati mollis imago Dei.
Cetera mendacis deliramenta cataſtę
Nec pueros omnes credere poſſe reor.
Atque vtinam numquam Iudæa ſubacta fuiſſet
Pompeij bellis, Imperioque Titi.
Latius exciſæ peſtis contagia ſerpunt,
Victoresque ſuos natio victa premit.
Aduerſus ſurgit Boreas, ſed nos quoque remis
Surgere certamus cum tegit aſtra dies.

Proxima ſecurum reſerat Populonia litus
Qua naturalem ducit in arua ſinum.
Non illic poſitas extollit in æthera moles
Lumine nocturno conſpicienda Pharos.
Sed ſpeculam validę rupis ſortita vetuſtas
Qua fluctus domitos arduus vrget apex.
Caſtellum geminos hominum fundauit in vſus
Pręſidium terris, indiciumque fretis.
Agnoſci nequeunt ęui monumenta prioris:
Grandia conſumpſit mœnia tempus edax,
Sola manent interceptis veſtigia muris
Ruderibus latis tecta ſepulta iacent.
Non indignemur mortalia corpora ſolui,
Cernimus exemplis oppida poſſe mori.
Lætior hic noſtras crebreſcit fama per aures,
Conſilium Romam pene redire fuit.
Hic Pręfecturam ſacræ cognoſcimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis.
Optarem verum complecti carmine nomen
Sed quoſdam refugit regula dura pedes.
Cognomen verſans Veneri cariſſime Rufi
Illo te dudum pagina noſtra canit.
Feſta dies, pridemque meos dignata penates.
Poſte coronato vota ſecunda colat.
Exornent virides communia gaudia rami,
Prouecta eſt animæ portio magna meæ.
Sic mihi ſic potius placeat geminata poteſtas,
Per quem mallueram rurſus honore fruar.
Currere curamus velis Aquilone reuerſo
Cum primum roſeo fulſit Eous equo.
Incipit obſcuros oſtendere Corſica montes:
Nubiferumque caput concolor vmbra leuat.

Sic dubitanda ſolet gracili vaneſcere cornu,
  Defeſſiſque oculis Luna reperta latet,
Haec ponti breuitas auxit mendacia famæ,
  Armentale ferunt quippe nataſſe pecus,
Tempore Cyrnaeas, quo primum venit in oras
  Forte ſecuta vagum femina Corſa bouem.
Proceſſu pelagi iam ſe Capraria tollit.
  Squalet lucifugis inſula plena viris,
Ipſi ſe Monachos graio cognomine dicunt,
  Quod ſoli nullo viuere teſte volunt.
Munera fortunæ metuunt, dum damna verentur.
  Quiſquam ſponte miſer, ne miſer eſſe queat.
Quæ nam peruerſi rabies tam ſtulta cerebri?
  Dum mala formides, nec bona poſſe pati.
Siue ſuas repetunt ex fato ergaſtula pœnas,
  Triſtia ſeu nigro viſcera felle tument.
Sic nimiæ bilis morbum adſignauit Homerus
  Bellerophontæis ſollicitudinibus.
Nam iuueni offenſo ſaeui poſt tela doloris
  Dicitur humanum diſplicuiſſe genus.
In Volaterranum vero vada nomine tractum
  Ingreſſus dubij tramitis alta lego.
Deſpectat proræ cuſtos, clauumque ſequentem
  Dirigit, & puppim voce monente regit.
Incertas gemina diſcriminat arbore fauces,
  Defixaſque offert limes vterque ſudes.
Illis proceras mos eſt adnectere lauros
  Conſpicuas ramis & fruticante coma,
Vt præbente algam denſi ſymplegade limi
  Seruet inoffenſas ſemita clara notas.
Illic me rapidus conſiſtere Corus adegit
  Qualis ſiluarum frangere luſtra ſolet.

BIBLIOTECA NA. ROMA VITTORIO EM.

Vix tuti domibus ſæuos tolerauimus Imbres
Albini patuit proxima villa mei.
Namque meus, quem Roma meo ſubiunxit honori,
Per quem iura meæ continuata togæ
Non expectatos penſauit laudibus annos,
Vitę flore puer ſed grauitate ſenex.
Mutua germanos iunxit reuerentia mores,
Et fauor alternis creuit amicitiis,
Prętulit ille meas cum vincere poſſet habenas
Prędeceſſoris maior amore fuit.
Subiectas villę vacat aſpectare ſalinas:
Namque hoc cenſetur nomine ſalſa palus,
Qua mare terrenis decliue canalibus intrat,
Multifidoſque lacus paruula foſſa rigat.
Aſt vbi flagrantes admouit Syrius ignes,
Cum pallent herbę, cum ſitit omnis ager,
Cum cataractarum clauſtris excluditur ęquor
Vt fixos latices horrida duret humus.
Concipiunt acrem natiua coagula Phœbum,
Et grauis æſtiuo cruſta calore coit.
Haud aliter quam cum glacie riget horridus Iſter,
Grandiaque adſtricto flumine plauſtra vehit.
Rimetur ſolitus naturæ expendere cauſſas,
Inque pari diſpar fomite quęrat opus.
Iuncta fluenta gelu conſpecto ſole liqueſcunt,
Et rurſus liquidæ ſole gelantur aquæ.
O quam ſæpe malis generatur origo bonorum.
Tempeſtas dulcem fecit amara moram.
Victorinus enim noſtræ pars maxima mentis
Congreſſu expleuit mutua vota ſuo.
Errantem Tuſcis conſidere compulit agris
Et colere externos capta Toloſa lares,

Nec

Nec tantum duris nituit ſapientia rebus
Pectora non alius proſperiora tulit.
Conſcius Oceanus virtutum, conſcia Thule,
Et quicumque ferox arua Britannus arat.
Qua Praefectorum vicibus frenata poteſtas
Perpetuum magni fenus amoris habet.
Extremum pars illa quidem diſceſſit in orbem,
Sed tanquam medio rector in orbe fuit.
Plus palmae eſt illos inter voluiſſe placere,
Inter quos minor eſt diſplicuiſſe pudor:
Inluſtris nuper ſacrae comes additus aulae
Contempſit ſummos ruris amore gradus.
Hunc ego complexus ventorum aduerſa feſelli
Dum videor patrię iam mihi parte frui.
Lutea protulerat ſudos aurora iugales
Antennas tendi litoris aura iubet.
Inconcuſſa vehit tranquillus apluſtria flatus,
Mollia ſecuro vela rudente tremunt.
Adſurgit ponti medio circumflua Gorgon
Inter Piſanum, Cyrniacumq. latus
Aduerſus ſcopulos. damni monumenta recentis
Perditus hic viuo funere ciuis erat.
Noſter enim nuper iuuenis maioribus amplis
Nec cenſu inferior, coniugiove minor
Impulſus furiis homines, diuoſque reliquit,
Et turpem latebram credulus exul agit.
Infelix putat illuuie caeleſtia paſci,
Seque premit laeſis ſęuior ipſe Deis.
Num rogo deterior Circaeis ſecta venenis
Tunc mutabantur corpora, nunc animi?
Inde Triturritam petimus, ſic villa vocatur,
Quę latet expulſis inſula pene fretis.

Namque manu iunctis procedit in aequora ſaxis,
Quique domum poſuit, condidit ante ſolum.
Contiguum ſtupui portum, quem fama frequentat
Piſarum emporio, diuitiiſque maris.
Mira loci facies, pelago pulſatur aperto,
Inque omnes ventos litora nuda patent.
Nonnullus, tegitur per brachia tuta receſſus,
Aeolias poſſit qui prohibere minas.
Sed procera ſuo prætexitur alga profundo
Molliter offenſæ non nocitura rati.
Et tamen inſanas cedendo interligat vndas,
Nec ſinit ex alto grande volumen agi.
Tempora nauigij clarus reparauerat Eurus.
Sed mihi Protadium viſere cura fuit.
Quem qui forte velit certis cognoſcere ſignis
Virtutis ſpecimen corde vidente petat.
Nec magis efficiet ſimilem pictura colorem
Quam quæ de meritis mixta figura venit.
Aſpicienda procul certo prudentia vultu:
Formaque iuſtitiae ſuſpicienda micat.
Sit fortaſſe minus ſi laudet Gallia ciuem,
Teſtis Roma ſui præſulis eſſe poteſt.
Subſtituit patriis mediocres Vmbria ſedes.
Virtus fortunam fecit vtramque parem.
Mens inuicta viri pro magnis parua tuetur,
Pro paruis animo magna fuere ſuo.
Exiguus regum rectores ceſpes habebat,
Et Cincinnatos iugera pauca dabant.
Hæc etiam nobis non inferiora feruntur
Vomere Serrani, Fabricijque foco.
Puppibus ergo meis fida in ſtatione locatis.
Ipſe vehor Piſas qua ſolet ire pedes.

Præbet equos, offert etiam carpenta Tribunus
Ex commilitio carus & ipſe mihi.
Officiis regerem cum regia tecta magiſter:
Armigeraſque Pij principis excubias
Alphaeę veterem contemplor originis vrbem
Quam cingunt geminis Arnus & Aeſar aquis.
Conum Pyramidis coeuntia flumina ducunt.
Intratur modico frons patefacta ſolo.
Sed proprium retinet communi in gurgite nomen,
Et pontum ſolus ſcilicet Arnus adit.
Ante diu quam Troiugenas fortuna penates
Laurentinorum regibus inſereret
Elide deductas ſuſcepit Etruria Piſas
Nominis indicio teſtificata genus.
Hic oblata mihi ſancti genitoris Imago
Piſani proprio quam poſuere foro.
Laudibus amiſſi cogor lacrimare parentis
Fluxerunt madidis gaudia maeſta genis.
Namque pater quondam Tyrrhenis præfuit aruis,
Faſcibus & ſenis credita iura dedit.
Narrabat memini multos emenſus honores
Tuſcorum regimen plus placuiſſe ſibi.
Nã neque opum curã, quamuis ſit magna, ſacrarum,
Nec ius Quæſturæ grata fuiſſe magis.
Ipſam ſi fas eſt poſtponere Pręfecturam
Pronior in Tuſcos non dubitabat amor:
Nec fallebatur tam carus & ipſe probatis
Aeternas grates mutua cura canit:
Conſtantemque ſibi pariter, mitemque fuiſſe
Inſinuant natis qui meminere ſenes.
Ipſum me gradibus non degeneraſſe parentis
Gaudent & duplici ſedulitate fouent.

Haec

Hęc eadem cum Flamminia regionibus irem,
Splendoris patrij ſaepe reperta fides.
Famam Lachanij veneratur numinis inſtar
Inter terrigenas Lydia tota ſuos.
Grata bonis priſcos retinet prouincia mores,
Dignaque rectores ſemper habere bonos.
Qualis nunc Decius Lucilli nobile pignus
Per Corythi populos arua beata regit.
Nec mirum magni ſi redditus indole nati
Felix tam ſimili poſteritate pater.
Huius vulnificis ſatyra ludente camœnis
Nec Turnus potior, nec Iuuenalis erit.
Reſtituit veterem cenſoria lima pudorem:
Dumque malos carpit praecipit eſſe bonos.
Namque olim ſacri iuſtiſſimus arbiter auri
Circumſiſtentes reppulit Harpyias.
Harpyias quarum decerpitur vnguibus orbis,
Quæ pede glutineo quod tetigere trahunt.
Quæ luſcum faciunt Argum, quę Lyncea cæcum
Inter cuſtodes publica furta volant.
Sed non Lucillum Briareia præda fefellit,
Totque ſimul manibus reſtitit vna manus.
Iamque Triturritam Piſęa ex vrbe reuerſus
Aptabam nitido pendula vela noto,
Cum ſubitis tectus nimbis inſorduit æther.
Sparſerunt radios nubila rupta vagos.
Subſtitimus. quis enim ſub tempeſtate maligna
Inſanituris audeat ire fretis?
Otia vicinis terimus naualia ſiluis,
Sectandiſque iuuat membra mouere feris.
Inſtrumenta parat venandi villicus hoſpes,
Atque olidum doctas noſſe cubile canes.

Funditur inſidijs, & rara fraude plagarum,
Terribiliſque cadit fulmine dentis aper.
Quem Meleagręi vereantur adire lacerti,
Qui laxet nodos Amphitryoniadę.
Tum reſponſuros perſultat buccina colles
Fit que reportanti carmine pręda leuis.
Interea madidis non deſinit Africus alis
Continuos picea nube negare dies.
Iam matutinis Hyades occaſibus Vda
Iam latet hyberno conditus imbre Lepus.
Exiguum radijs ſed magnum fluctibus aſtrum
Quo madidam nullus nauita linquit humum.
Namque procelloſo ſubiungitur Oarioni,
Aeſtiferumque canem roſcida pręda fugit.
Vidimus excitis pontum flaueſcere harenis
Atque eructato vortice rura tegi.
Qualiter Oceanus medijs infunditur agris
Deſtituenda vago cum premit arua ſalo.
Siue alio refluus noſtro colliditur orbe
Siue coruſca ſuis ſidera paſcit aquis.

Finis Primi Libri.

CLAVDII RVTILII NVMATIANI ITINERARII

LIBER SECVNDVS.

NONDVM longus erat, nec multa volumina paſſus
Iure ſuo poterat longior eſſe liber.
Tędia continuo timuit ceſſura labori,
Sumere ne Lector iuge paueret opus.
Sæpe cibis affert ſerus faſtidia finis.
Gratior eſt modicis hauſtibus vnda ſiti.
Interualla vię feſſis præſtare videtur
Qui notat inſcriptus millia crebra lapis.
Partimur trepidum per opuſcula bina ruborem,
Quem ſatius fuerat ſuſtinuiſſe ſemel.
Tandem nimboſa maris obſidione ſolutis
Piſano portu contigit alta ſequi.
Adridet placidum radijs criſpantibus æquor,
Et ſulcata leui murmurat vnda ſono.
Incipiunt Apennini deuexa videri,
Qua fremit aerio monte repulſa Thetis.
Italiam rerum dominam qui cingere viſu,
Et totam pariter cernere mente velit

Inue-

Inueniet quernæ ſimilem procedere frondi
Artatam laterum conueniente ſinu.
Millia per longum decies centena teruntur
A Ligurum terris ad freta Sicaniæ
In latum varijs damnoſa amfractibus intrat
Tyrrheni rabies, Adriacique ſalis.
Qua tamen eſt iuncti maris anguſtiſſima tellus
Triginta & centum millia ſola patet.
Diuerſas medius mons obliquatur in vndas
Qua fert atque refert Phœbus vterque diem.
Vrget Dalmaticos eoo vertice fluctus,
Cærulaque occiduis frangit Etruſca iugis.
Si factum certa mundum ratione fatemur,
Conſiliumque Dei machina tanta fuit
Excubiis latijs prætexuit Apenninum:
Clauſtraque montanis vix adeunda vijs.
Inuidiam timuit natura, parumque putauit
Arctois alpes oppoſuiſſe minis,
Sicut vallauit multis vitalia membris,
Nec ſemel incluſit quæ pretioſa tulit.
Iam tum multiplici meruit munimine cingi,
Sollicitoſque habuit Roma futura Deos.
Quo magis eſt facinus diri Stilichonis acerbum
Proditor arcani qui fuit Imperij.
Romano generi dum nititur eſſe ſuperſtes
Crudelis ſummis miſcuit ima furor.
Dumque timet quidquid ſe fecerat ipſe timeri
Inmiſit Latiæ barbara tela neci.
Viſceribus nudis armatum condidit hoſtem
Inlatæ cladis liberiore dolo.
Ipſa ſatellitibus pellitis Roma patebat,
Et captiua, prius quam caperetur erat.

Nec

Nec tantum Geticis craſſatus proditor armis,
Ante ſibyllina fata cremauit opis.
Odimus Althæam conſumpti funere torris.
Niſæum crinem flere putantur aues.
At Stilicho æterni fatalia pignora regni,
Et plenas voluit præcipitare colus.
Omnia tartarei ceſſent tormenta Neronis,
Conſumat ſtygias triſtior vmbra faces.
Hic inmortalem, mortalem perculit ille.
Hic mundi matrem perculit, ille ſuam.
Sed diuerticulo fuimus fortaſſe loquaces,
Carmine propoſito iam repetamus iter.
Aduehimur celeri candentia mœnia lapſu
Nominis eſt auctor Sole coruſca ſoror.
Indigenis ſuperat ridentia lilia ſaxis:
Et laui radiat picta nitore ſilex.
Diues marmoribus tellus, quæ luce coloris
Prouocat intactas luxurioſa niues.

Multa deſiderantur.

IOSEPHI
CASTALIONIS
IN
RVTILIVM
ADNOTATIONES.

LECTORI S.

ERam ſuperioribus annis apud Hieronymũ Cardinalem Ruſticuccium virum ampliſſimum, omnibusq. ex partibus laudatiſſimum, qui me & Romam ſecum duxit, & tueri, ornareq. numquam ceſſat. Eram in ſummo otio; quo ne abuſus viderer, animum ad vrbis antiquitatem cognoſcendam appuli. Vias, Portas, Porticus, Templa, Baſilicas, Theatra, Circos, Aqueductus, & reliqua id genus perluſtranti ſexcenta ſeſe mihi monumenta obtulerũt quæ vt exacte intelligerem, dum auctores, qui de vrbe, ciuitateq. Romana aliquid aliquando litteris prodiderunt, euoluerem, in Claudium Rutilium veterem Poetam incidi, qui pulcherrimis, eruditiſſimis, caſtiſſimiſque verſibus Romæ, Etruriæ, vniuerſæq. Italiæ, itemq. inluſtrium quorumdam hominum laudes recenſet. In hunc cum multa interlegendum, vt fit, adnotaſſem, eaq. eruditis viris, mei ſtudioſis probari cognouiſſem, eorũ iuſſu nolui diutius, qualiacumq. eſſent tibi, publicoq. inuidere. Quæ auctoritate Iacobi Boncompagni viri ſummæ potentiæ, ſummæq. prudentiæ munita æqui, boni ſi feceris, fructum induſtriæ meæ ſatis vberem me tuliſſe arbitrabor. Vale.

DE RVTILIO

EX LIBRIS LILII GREGORII GIRALDI DE POETIS.

VIdi & ego opuſculum elego carmine compoſitum Rutilij Claudij Numatiani Galli, ad Venerium Rufium Hodaeporicon, non indignũ vt legatur. Sunt enim in eo quaedam cognitione non indigna, ſeu hiſtoriam, ſeu elegantiam petas, vt eſt illud de Stilichone, quod parum ex alijs notum eſt, qui cum contra generũ Honorium res nouas moliretur, Romae ſibyllinos verſus cremauit. Hi ſunt Rutilij verſus.

Quo magis eſt facinus diri Stilichonis acerbum,
Proditor arcani qui fuit imperij.
Romano generi dum nititur eſſe ſuperſtes,
Crudelis ſummis miſcuit ima furor.

Tum paulo poſt.

Ipſa ſatellitibus pellitis Roma patebat,
Et captiua prius quam caperetur erat.
Nec tantum Gethicis graſſatus proditor armis
Ante Sibyllinae fata cremauit opis.
Odimus Althaeam conſumpti funere torris,
Niſaeum crinem flere putantur aues,
At Stilicho aeterni fatalia pignora regni,
Et plenas voluit praecipitare colus.

Quibus & alijs carminibus cõijcere poſſumus eum

non multum abfuiſſe ab Honorij, & Arcadij Impp. temporibus. Fuit autem ipſe Rutilius vt cum ex eius poemate, tum ex inſcriptione ipſius apparet, Gallus natione, vir conſularis, vrbis Præfectus Tribunus militum, & Præfectus prætorio. Imperfectus ipſius itineris alter libellus eſt. vltra Lunam enim vrbem, quæ a me viſa ſunt exemplaria non procedunt.

DE EODEM
HONVPHRII PANVINII.

DE Rutilio Numatiano Poeta non inelegan-ti, immo pro temporum condicione eru-dito, haud ſane multa habeo, quae dicam, cum nemo neque, qui ex antiquis, neque qui ex recentioribus de poetis Latinis ſcripſerunt, ne verbum quidem de illo faciant, quaedam quae ex eiuſdem duobus itinerarijs, de quibus nunc dicere inſtitui quantum ad eius vitam attinet excipiam. Ipſe natus eſt in Gallijs, quod & index libri, & hi verſus itinerarij primi indicant, in quibus de ſe ipſo loquitur:

At mea dilectis fortuna reuellitur oris,
Indigenamque ſuum Gallica rura vocant.

Cum autem per ea tempora Ciuitatis Romanae priuilegia per totum Romanum orbem ſe ſe extenderent, cui diu ante ius ciuium Romanorum ab Imperatoribus datum fuerat, vt his verſibus docet:

Religioſa patet peregrinae curia laudi,
Nec putat externos quos decet eſſe ſuos.

Ipſe omnibus fere Romanis dignitatibus ab Imperatore Honorio Auguſto ſub quo vixit exornatus fuit,

fuit, Patrem quoque habuit qui Tuſciae conſularem egit. ita enim, qui ei prouinciae praeſidebat appellabatur, quod ipſe his verſibus, vbi de Piſarum vrbe loquitur, ſic refert.

Elide deductas ſuſcepit Etruria Piſas,
Nominis indicio teſtificata genus,
Hic oblata mihi ſancti genitoris imago
Piſani proprio, quam poſuere foro.
Laudibus amiſſi cogor lacrimare parentis
Fluxerunt madidis gaudia maeſta genis.
Namque pater quondam Tyrrhenis praefuit aruis
Faſcibus & ſenis credita iura dedit.

Ipſe etiam vt ex libri eius praeſcriptione liquet, Tribunus militum, Conſul (ſuffectum intelligas) Praefectus praetorio & vrbi fuit. De anno vero in quo vrbis praefecturam adminiſtrauit, qui fuit conditae ∞CLXIX. Chriſti vero, CDXVII. Honorio Auguſto XI. & Fl. Conſtantio. v. c. II. Coſſ. ſic mentionem facit.

Quamuis ſedecies denis, & mille peractis
Annus praeterea iam tibi nonus eat.

Succeſſorem in praefectura vrbana habuit Veneriũ Rufium, ad quem hunc duorum itinerariorum librum conſcripſit, vt ipſe indicat his verſibus.

Laetior hic noſtras crebreſcit fama per aures,
Conſilium Romam pene redire fuit.
Hic praefecturam ſacrae cognoſcimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis,
Optarem verum complecti carmine nomen
Sed quoſdam refugit regula dura pedes
Cognomen verſu, Veneris cariſſime Rufi
Illo te dudum pagina noſtra canit.

Quo tempore Stilichonis perfidia Imperium occidentale

dentale à Barbaris, & praecipue Italia à Gothis, & Gallia à Francis, & Burgundionibus vexabatur, quos ipſe euocauerat. cum inſidias Imp. Honorio Auguſto aſtrueret, filioque ſuo Eucherio imperium comparare ſtuderet, quod his verſibus elegantiſſime Rutilius deplorat, vbi de Apennino loquitur.

Iam tum multiplici meruit munimine cingi
Sollicitosque habuit Roma futura Deos.
Quo magis eſt facinus diri Stilichonis acerbum,
Proditor arcani qui fuit Imperij.
Romano generi dum nititur eſſe ſuperſtes
Crudelis ſummis miſcuit ima furor,
Dumque timet quidquid ſe fecerat ipſe timeri
Immiſit latiae barbara tela neci.
Viſceribus nudis armatum condidit hoſtem
Illate Cladijs liberiore dolo.
Ipſa ſatellitibus pellitis Roma patebat
Et captiua prius quam caperetur erat.
Nec tantum Gethicis graſſatus proditor armis
Ante Sibyllinae fata cremauit opis.

Hic cum poſt expletum praefecturae tempus ex vrbe in Galliam ad auitos agros reuerteretur, & exinde Romam rediret, multorum veterũ, vt Iulij Caeſaris, qui Hiſpanienſe, Traiani Imper. qui Dacicum, Alexãdri Seueri Auguſti, qui Perſicum, Horatij poetae qui Brunduſinũ, Ouidij, qui Mileſium, Firmiani, qui Africanum, itinera ſcripſerunt, itineraria, & ipſe duo compoſuit, alterum de itu ex vrbe in Galliam, alterum vero de reditu ex Gallia Romam, quos idcirco hic appoſui, quod præter multa loca ſcitu digna, quae in vtriſque itineribus accurate, & egregie deſcripſit, vrbem quoque Romam, quam hoc libro

illuſtra-

illuſtrãdam,& ego ſuſcepi,itinere primo,ita ſcite ornate elaborate, vere & prudenter elegantiſſimo eruditiſſimoque encomio celebrauit, vt nihil ab horum temporum ſcriptore elaboratius, & ornatius fieri poſſe exiſtimem,incipit autem:

Exaudi Regina tui pulcherrima mundi

Inter ſidereos Roma recepta polos.

Porro autem ex his duobus itinerarijs prius perfectum eſt. poſterioris finis deſideratur,liber admodũ elegans, quamquam paruus, certe ob variarũ rerum cognitionem, quibus refertus eſt dignus admodum mihi videtur eſſe, vt in hominum manibus aſſiduæ lectione verſetur, indignusque quod tamdiu in tenebris delituerit.Nam etſi multis annis antea ſemel, excuſus fuerit, paulatim tamen omnis eius memoria obliuioni ita tradita erat perinde ac ſi numquam fuiſſet, cum autem & multis librariorũ vitio abortis erroribus ſublatis, emendatum, & aliquot verſibus, qui in vulgato deerant locupletatum Gabrielis Faerni viri optimi, & doctiſſimi, Poetarumq. omnium noſtro ſaeculo celeberrimi opera denuo in lucem dare decreui non tam ipſius Numatiani im mortalitati, quam antiquitati ſtudioſorum vtilitati, & commodis conſul tutus.

IOSEPHI CASTALIONIS
IN RVTILII TITVLVM ADNOTATIONES.

TItulus in pleriſque vulgatis partim excreuerat, partim etiam mendũ admiſerat. Nos luxuriantia quaedam in eo amputanda, reliqua corrigenda cenſuimus. Quare haec verba ſuſtulimus. AD VENERIVM RVFIVM. Nam neque Rufio, neque cuiquam alij nominatim, ſed lectori cuicumque ſcripſiſſe Rutilius videtur, qui ſic orditur.

Velocem potius reditum mirabere lector.

Nec obſtat quod de Rufio crebra in hoc libello fit mentio quodque ſemel Rufium alloquitur illis verſibus Rutilius:

Hic praefecturam ſacrae cognoſcimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis.
Optarem veterum complecti carmine nomen,
Sed quoſdam refugit regula dura pedes.
Cognomen verſans Veneri cariſſime Rufi.
Illo te dudum pagina noſtra canit.

Quae non magis probant hoc itinerarium ad Ru-

ſium pertinere, quam Verg. Aeneida ad Turnum atque alios, quibuſcum abſentibus, aut ipſe, aut alij abſentes ſermonem inſtituunt. Illud autem legendũ eſt V. C. ideſt, viri clariſſimi, non viri conſularis. Nullum enim cõſulatum geſſiſſe Rutilium legimus, nec ipſe honores ſuos, opinor, ſilentio praeterijſſet, & eos, quorum gradus ſemper habitus eſt maximus. Quod de Rufio multis iam honoribus functo canit.

Sedula promiſit ſummos imitatio faſces,
Si fas eſt meritis fidere, Conſul erit.

Mirari vero ſatis non poſſum & Lilium Gregorium Giraldum, & Honuphrium Panuinium de Rutilij conſulatu meminiſſe, qui ſi animaduertiſſent Rutilium neque ordinarium, neque ſuffectum conſulem fuiſſe ad id tempus, quo haec in itinerario de ſe ſcripſit, nõ eſſent interpretati ſingulares illas litteras V.C. viri conſularis.

Si non diſplicui regerem cum iura Quirini,
Si colui ſanctos conſuluique patres.
Nam quod nulla meum ſtrinxerunt crimina ferrũ,
Non ſit Præfecti gloria ſed populi.

IOS. CASTAL.

IN RVTILII LIBRVM PRIMVM ADNOTATIONES.

Pag.7.verſ.1.

Velocem potius reditum mirabere lector,
Tam cito Romuleis poſſe carere bonis.] Aut principium deſideratur, quod videtur Antonio Quaerengo acerrimi iudicij viro, cuius fidem virtutē ſingularemq. eruditionem multo ante Cardinali Vrſino probatā D. Inicus Card. de Aragona omni beniuolentiae genere cōplectitur. aut a confutatione orditur. vt ſit huius loci ſententia. In patriam ſero ſe redire videri non debere, mirandū magis, quod Roma in Galliam reuerteretur maturius, quàm vrbis amor pateretur. Huius loci ſententiam non adſecutus Honuphrius Panuinius lapſus eſt in Rutilij vita, cuius haec ſunt verba. Hic cum poſt expletum praefecturae tempus ex vrbe in Galliam ad auitos agros reuerteretur, & exinde Romam rediret. & infra. Itineraria & ipſe duo compoſuit, alterum de itu ex vrbe in Galliam; alterū vero de reditu ex Gallia Romam. Haec ille, cui dicendi genus, & reditus

vocabu-

vocabulum,opinor, impoſuit. Rutiliu svnicum ſane de reditu ſuo Roma in Galliam itinerarium,in duos quidem partitum libellos,vt eſt videre, concinnauit.

3 *Romam venerantibus*] colentibus vrbem , Romae degentibus.reſpexit ad genium vrbis,vt infra.

Et partem genij,quem venerantur habent

Vel Deam ſignificat,vt alibi.

Inter ſidereos Roma recepta polos.

4 *Sine fine*] ſic Verg. 1. Aaen. *Imperium ſine fine dedi.* & 2. *quaerenti & tectis ſine fine furenti*

5 *O quantũ & quotiens poſſem numerare beatos.*] Ouidium videtur imitatus, qui Triſtium libro tertio ſic.

O quater & quotiens non eſt numerare beatum
Non interdicta cui licet vrbe frui.

Quotiens] per tertiam,& quinctam ſemiuocalem ſcribimus, vt habent lapides, & libri manuſcripti. Priſcianus lib.xv. A quinque vero vſque ad mille in es producta deſinunt aduerbia, vt quinquies, ſexies, ſepties, ſic reliqua, vt ſupra dictum eſt, a quot vero & tot in,ns,terminatur, vt quotiens,& totiens. haec ille. Sed & Pierius in 3. Ecglogam Verg. Capri, & Victorini auctoritate idẽ animaduertit,quamuis Capri exemplaria vulgata mendoſiſſima longe aliter habeant. Adeo autem veterum,tum librorum,tum marmorum conſuetudo haec conſtantiſſima eſt, vt reliqua quoque aduerbia contra etiam Priſciani ſententiam per,n,& s, ſcripta paſſim inueniantur; cuius rei confirmandae gratia,teſtimonio lapidis vetuſtiſſimi, quem ad Vrbem in vinea viri ornatiſſimi Sangalletti,& legi,& deſcripſi,vtar.

IN HOC
POMARIO
GESTATIONIS
PER CIRCVITVM
ITVM ET REDITVM
QVINQVIENS
EFFICIT PASSVS
MILLE

6 *Naſci felici qui meruere ſolo.*] Ammianus Marcellinus lib.xv.inquit, Simonides Lyricus docet beate perfecta ratione victuro ante aliam patriam eſſe conuenit glorioſam. Auſonius Gallus in gratiarum actione ad Gratianum Imp. Dantur enim multa nominibus,& eſt Roma pro merito.

Felici] Felix & felicitas ſine diphtongo ſcribitur, id quod & Politianus iampridem docuit, & vetuſtis inſcriptionibus confirmatur. In area S. Petri lapis erat ante tabernam quandam.

D. M.
MARCIO FLORO VIXIT
ANNOS VI DIES VII
ET MARCIO CANDIDO VIX
ANNOS XVII M X D I I I I
MARCIA MEROE MATER
INFELICISSISMA SIBI FILIIS SVIS
DVLCISSIMIS FECIT QVOD VOS
DECEBAT MIHI FECISSE MATER
...... ITA FATA DEDERVNT

In hortis Carpenſibus.

D. M.
AELIA FELICITAS
CONIVX IVLIANO CONIV
GI BENEMERENTI HVNC
TITVLVM FECI

In vinea Iulij III. Pont.Max.

AEMILIA FELICITAS PIA
VIXIT ANNIS XXXV. EX HIS
PERTVLIT CVM AEMILIO
PARNASO ANNOS Ꝟ XXIII.
PEREGRINATIONIBVS
VARIIS ET CREBRIS FIDE
ADFECTIONE INCONPARA
BILI HAEC VEHICVLO
EVERSA VIA HOSTIENSI
III. KAL. FEBR. OBIIT.

HVNC TITVLVM
POSVERVNT
L. AEMILIVS PARNASVS
MARITVS EIVS ET IVNIVS
NICERO FRATER EIVS
QVI LEGES....

7 *Romanorum procerum*] Papinius Statius lib. I I. ſiluarum, dixit. *Auſonios proceres*

8 *Ingenitum decus*] ἐπιθετικὸν vt innatum, inſitum ingenitū apud Cic. multis locis, & de legibus, ingenita naturae virtus. Nonius etiã Marcellus hoc diſputat de ingenerandi verbo. Pomponij Porphyrionis locus emendandus eſt ad illum Horatij verſum lib. I. ſermonum ſat. 6. *numqua tibi vitiorum inſeuerit olim Natura.* te ipſum deniq. perſpice, ne habeas aliqua vitia, aut ingenita tibi, aut mala conſuetu-

ſuetudine quaeſita, vbi pro ingenita, ingenio in vulgatis libris legitur. & Sympoſius poeta quem nos in lucem e tenebris edidimus, in quarto Aenigmatae.

Ingenitum dicas ita pondere nemo grauatur.

& Am. Marcell. libro tertio ad vltimum id habet cauſidicina cum ceteris metuendum, & graue, quod hoc ingenitum eſt pene litigantibus cunctis, vt cum iurgia mille caſibus cadant acidentia ſecus in poteſtate exiſtiment patronorum, & omnem certaminum exitum ijſdem ſoleant adſignare, & non vitijs rerum, aut iniquitati aliquotiens diſceptantium, ſed ſolis defenſoribus iraſcãtur. quem locum in gratiam cauſidicorum adſcripſi.

9 *Semina virtutum demiſſa, & tradita caelo*

Non potuere alijs dignius eſſe locis] Ammianus lib. 14. Tempore quo primis auſpicijs in mundanum fulgorem ſurgeret victura, dum erunt homines, Roma, vt augeretur ſublimibus incrementis foedere pacis aeternae virtus conuenit, atque fortuna, & quae ſequuntur. Infra quoque virtutum omnium domicilium Romam dicit.

Caelo] per primam, & ſecundã vocalẽ ſcribimus, vt in libris manuſcriptis, & lapidibus, & eo quẽ Romae in pulchro viridario Papae vidimus, cognoſcitur.

IVNONI
IVNIAE C. SILANI. F
TORQVATAE
SACERDOTI VESTALI
ANNIS LXIIII.
CAELESTI PATRONAE
ACTIVS. L

13 *Curia*] Senatus. Ouidius:

Curia

Curia reſtabat claui menſura coacta eſt

Per curiam Senatum, per aulam Imperatoris domū ſignificari aperte Claudianus oſtendit in ſextum Honorij conſulatum.

Iure paludatae iam curia militat aulae. Et de cōſulatu Manlij Theodri. *quo iungitur aulae Curia.*

13 *Religioſa patet peregrinae curia laudi*

Nec putat externos quos decet eſſe ſuos.] Huc Pertinet Claudij oratio apud Tacitum lib. 11. de ſupplendo ſenatu ex Gallis.

Maiores mei, quorum antiquiſſimus Clauſus origine Sabina, ſimul in ciuitatem Romanam, & in familias Patriciorum adſcitus eſt, hortantur vti paribus conſilijs Remp. capeſſam, trāsferendo huc, quod vſquam egregium fuerit. Neque enim ignoro Tullios, Alba, Coruncanios Camerio, Porcios Tuſculo. & ne vetera ſcrutemur, Ethruria, Lucaniaque, & omni Italia in Senatum accitos. Poſtremò ipſam ad Alpes promotam, vt non modo ſinguli viritim. ſed terrae, genteſque in nomen noſtrum coaleſcerent. Tunc ſolida domi quies, & aduerſus externa floruimus; cum Tranſpadani in ciuitatem recepti, cum ſpecie deductarum per orbem terræ legionum, additis prouincialium validiſſimis, feſſo Imperio ſubuentum eſt. Num paenitet Balbos ex Hiſpania, nec minus inſignes * viros è Gallia Narbonenſi trāſiuiſſe? Manent poſteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedaemonijs, & Athenienſibus fuit, quamquam armis pollerent, niſi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor noſter Romulus tantum ſapientia valuit, vt pleroſque populos eodem die hoſtes, dein ciues habuerit,

rit. Aduenae in nos regnauerunt. Libertinorum filijs Magiſtratus mandati, non vt plerique falluntur, recens, ſed priori populo factitatum eſt. At cum Senonibus pugnauimus, ſcilicet Volſci, & aequi numquam aduerſam nobis aciem ſtruxere? Capti à Gallis ſumus,ſed & Tuſcis obſides dedimus,& Samnitium iugum ſubiuimus. Attamen ſi cuncta bella recenſeas, nullum breuiore ſpatio quàm aduerſus Gallos confectum.Continua inde,ac fida pax.Iam moribus, artibus, affinitatibus noſtris mixti, aurum & opes ſuas inferant potius,quàm ſeparati habeant. Omnia P.C. quæ nunc vetuſtiſſima creduntur, noua fuere. Plebei magiſtratus poſt patricios, Latini poſt plebeios, ceterarum Italiae gentium poſt Latinos. Inueteraſcet hoc quoque, & quod hodie exemplis tuemur inter exempla erit.Orationẽ principis ſecuto Patrũ conſilio, primi Edui Senatorũ in vrbe ius adepti ſunt, datũ id foederi antiquo, & quia ſoli Gallorum fraternitatis nomen cũ populo Rom. vſurpant. Vide Cic.orationem pro Cornelio Balbo. Ariſtides de laudib. Romae ξενος δ'ουδεὶς ὅςις ἀρχῆς ἢ π'ιςεος ἄξιος ἀνήρ. ideſt peregrinus habetur nemo qui vir ſit dignus magiſtratu,aut fide.

15 *Ordinis imperio,collegarumque fruuntur*
Peregrini conſules creantur,honores adipiſcuntur

Ordinis imperio] Conſulatum interpretor. Imperium enim pro ipſo conſulatu paſſim vſurpari video Verg. lib.7.

Conſulis imperium primus ſaeuaſq. ſecures
Accipiet. Ouid.de Põto lib.4.eleg.ad Graecinũ.
Ter quater imperij laetus honore tui. Ibidem.
Nam tibi finitum ſummo Graecine Decembri

Impe-

Imperium Iani ſuſcipit ille die, Et paulo infra.
Qui quamquam eſt ingens, & nullum martia ſummo
Altius imperium conſule Roma videt.] Seneca lib. 2. controuerſiarum. Summum imperium Conſules cedent tibi.

Ordinis autem imperium, ordinarium conſulatum dici puto. ex Auſonio quidem Gallo, & Lampridio nouimus ordinarium conſulem eſſe, qui Kalen. Ian. conſulatum iniret, ad differentiam conſulis ſuffecti: Auſonius Gallus in gratiarum actione ad Gratianum Imperatorem Sed conſulatus ille cuiuſmodi ordinario ſuffectus, bimeſtri ſpatio interpoſitus, in ſexta anni parte conſumptus: quaerendum, vt reliquerit tantus orator, quibus conſulibus geſſerit conſulatum. de Frontone loquitur. Mirari autem ſatis non poſſum Auſonium virum alioqui antiquitatis bene peritum eodem fere loco, aut paulo ſupra à conſulum ſuffectorum integra cognitione aberraſſe. Negat enim Senecam Neronis præceptorem conſulatum geſſiſſe his verbis. Diues Seneca, nec tamen conſul, &c. quem omnino refellit Vlpianus iure conſultus Alexandr. Imp. perſamiliaris ad ſenatus conſultum Trebellianum, quod factum eſſe ſcriptum reliquit Nerone Imp. octauo Kal. Sept. Anneo Seneca, & Trebellio maxi. coſſ. Eoſdē cōſules legimus Inſtitutionū lib. 2. de fideicommiſſarijs hereditatibus. Sed ad rem redeo Aelius Lampridius in Alexandro Seuero. Conſulatum 3. inijt tantū ordinariū, ac primo nundino ſibi alios ſemper ſuffecit. Et infra. Conſules quoſcumque, vel ordinarios, vel ſuffectos creauit ex Senatus ſentētia nominauit ſumptum eorum contrahens. De conſule ordinario tituli, qui Romae

legun-

leguntur infra, vbi de Stilichone agitur, ponuntur.
16 *Et partem genij quem venerantur habent*] In partem Romanae ciuitatis vocantur peregrini, vt Verg. lib. 7. *poſtquam in partem data Roma Sabinis*, & lib. 4. *eiectum littore egentem.*

Excepi, & regni demens in parte locaui.

De genio infra non nulla cōgeſſimus ad illũ verſum.

Siue loci ingenio, ſeu domini genio.] Feſtus, quod huc pertinet, geniũ eſſe vnius cuiuſque loci Deum ex multorum ſententia recenſet. Virg. lib. 5.

Incertus genium ne loci, famulum ne parentis
Eſſe putet, & lib. 7.
geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, nymphasq. & adhuc ignota precatur
Flumina. ſed vtroque loco Seruius conſulendus eſt. Auſonius etiam de claris vrbibus.

Salue Vrbis genius. Genius quoque centuriae legitur Romae apud Iudaeos in peruetuſto lapide.

M. AVTIVS. M. F
STELL. AGRICOLA
TAVRINVS
MISSVS. HONESTA
MISSIONE
FLACCO. ET
GALLO. COS
ARAM. GENIO
CENTVRIAE

P. 8. v. 1. *Quale per aetherios mūdani verticis axes Connubium ſummi credimus eſſe Dei.*] Vide Platonem

tonem in Timaeo.Seruius in illud Verg.lib.6.

Principio caelum, ac terras, campoſque liquentis
Lucentemque globum Lunae Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Hos duos Rutilij verſus declarat. Deus inquit, eſt ſpiritus diuinus, qui per quattuor infuſus elementa gignit vniuerſa.igitur ſi de elementis,& Deo naſcuntur omnia, vnam originem habent, & par eſt natura omnium,haec ille,quo ſimili oſtendit noſter,vt ipſemet infert,Romam totum orbem terrarum priuilegio complexam ex orbe Vrbem feciſſe.

Mundani verticis.]

Caeli medium.Seneca lib.7. naturalium quęſtionum de Cometis diſputans, inquit, ille enim a ſeptentrione in verticem ſurgens orientem petijt. Macrobius lib. 1. cap. 21. de ſomnio Scipionis.

Et quia medium caelum quaſi mundi vertex eſt, idem lib. 2. cap. 11. de ſomnio Scipionis.

Quid mundanus ſignificet explicat his verbis. Inde & mundanus,quia mundus proprie caelum vocatur, & lib. 1. cap. 20. Ipſum quoque caelũ,quod vere mundus vocatur. Lucretius lib. 1. nec magni ſidera mundi.idem ſæpius mundum pro caelo dixit Verg. Georg. lib. 1.

Perduodena regit mundi ſol aureus aſtra.] & lib. 9. Aen.

torquet qui ſidera mundi. Cic. de legibus. omne caelum,ſiue mundus, ſiue quo aliquo vocabulo gaudet. Claudianus in Manlij Theodori Aſtrologi conſulatum.

Omnibus audimur terris mundique per aures.

 Ibimus.]

Ibimus.] mundi, ideſt caeli, Auſ. Gallus.

Quos indefeſſa voluens vertigine mundus.] Seneca lib. 1. naturalium mũdum ipſum præcipiti uelocitate labentem,& ortus,occaſusque intra momẽtum temporis reuoluentẽ nemo noſtrum ſentit procedere. eodem lib. ergo tu in tantis erroribus es, vt exiſtimes Deos mortium ſigna praemittere, & quid eſt in terris tam magnũ, quod perire mundus ſciat?

3 *At mea dilectis fortuna reuellitur oris.*] ideſt, vrbem Romam multis nominibus mihi, omnibuſque cariſſimam inuitus relinquo.

Mea fortuna.] Ideſt, ego. Sic Horat. lib. 3. Ode. 5.

Mens prouida Reguli.] & 21.

Narratur, & priſci Catonis Sæpe mero caluiſſe virtus.] & ode. 3. lib. 1.

Perrupit Acheronta Herculeus labor.] ideſt, Regulus, Cato, Hercules

4 *Indigenam ſuum.*] Ciuem ſuum natura Verg. 8.

Haec nemora indigenae Fauni, Nymphaeque tenebant.] vbi ſeruius & Donatus, indigenas inde genitos interpretantur. idem 12.

Nec vetus indigenas nomen mutare latinos.] Ouid. 10. met.

Eſt ager, indigenae Damaſcenum nomine dicunt. Saxa indigena Rutilius dixit lib. 2. Indigenis ſuperat ridentia lilia ſaxis.

5 *Illa quidem longis nimium deformia bellis: Sed quã grata minus tam miſeranda magis.*] locus ſumptus videtur ex Ciceronis epiſt. 9. lib. 6. ad M. Marcellum. Nunc vero nec locus, tibi vllus dulcior eſſe debet patria, nec eam diligere minus debes, quod deformior eſt; ſed miſereri potius, nec multis cla-

ris viris orbatam priuare etiam aſpectu tuo.

9 *Praeſentes lacrimas tectis debemus auitis.*] coram dolendum eſt.

Lacrimas autem ſine aſpiratione per tertiam vocalem noſtram ſcribimus ex veterum monumentorum fide, licet aſpiratio ſit in lapide peruetuſto, quẽ magno labore deſcripſimus, quod eſſet impauimento S.Mariæ Tranſpontinae omnium pedibus protritus. Pergratum ijs, qui linguam latinam auctam volunt facturum me arbitror, ſi epitaphium ſane antiquum verſibus conſcriptum vulgauero.

MVSA ET
MEGISTE ET
ONESIMVS
MNAE DVLCISSIMAE
FECIT

VIXIT. ANN. VNO. MENSI. XI. DIEB. XX
NATA. SET. IN. LACHRIMAS. SOLVM. DOLOR OMNIBVS. INFANS
HIC. SITA. SVM. VIXI. TEMPVS. INANE. MEIS
ANNVS. ERAT. NATAE. PRIMVS. MOX. DEINDE SECVNDI
LIMI. . . . S. RAPVIT. ME. SIBI. PERSEPHONE

Principem dictionem poſtremi verſus paene deletam LIMINIBVS inciſam fuiſſe conijcimus.

9 *Tectis auitis.*] Verg. Georg. 3. *regnis exceſſit auitis.*

14 *Vel paſtorales aedificare caſas.*] vel pro ſaltem hoc loco.

Paſtorales caſas.] Papinius Statius Theb. 12. *te-ctumque adgreſſa propinqua.*

15 *Paſtorale caſae Ipſi quinetiam fontes*] ſic Verg. *Ipſi te fontes, ipſa hęc arbuſta vocabant.*

18 *Et deſiderijs addere vela meis.*] addere pro reddere, quod erat in excuſis viſum eſt rectius, vt addere. calcar apud Horat. Et vatibus addere calcar.

21 *Terrena viarum.*] terreſtre iter,

22 *Plana mandent fluuiis.*] Silius Italicus lib. 10.

Plana natant, putrique gelu liquentibus vndis
Inuida limoſa reſtagnant arua palude.

23 *Aurelius agger.*] via Aurelia, quae ab vrbe per Tuſciam, & Alpes maritimas ducebat, vt docet Antoninus. Agger autem militaris via dicebatur Papinius ſtat. ſil. lib. 2. Qua nobilis Appia creſcit.

In latus & molles ſolidus premit agger harenas. idem 2. *Flaminio quae limite Miluius agger.*

Tranſuehit. Am. lib. 19. Tamquam itinerario aggere, vel ſuper poſito ponte conplanatum ſpatiū.

Aggerem autem gemina. gg. conſtare nemo non intelligit, quod non adnotaſſem niſi mendum inrepſiſſe in panuiniana editione animaduertiſſem. Librarius deceptus eſt fortaſſe ſimilitudine vocis qua videtur Rutilius iocatus hoc verſu. Poſtquam Tuſcus ager, poſtquamque Aurelius agger. Sic habet lapis apud Reuerendiſſimum D. Hadrianum Fuſconium Epiſcopum Aquini.

DIS . M.
P. CORFIDIO

SIGNINO

SIGNINO
POMARIO
DE. AGGER
A. PROSEVCHA
Q. SALLVSTIVS
HERMES
AMICO.BENE MERENTI
ET. NVMERVM
OLLARVM. DECEM

24 *Perpeſſus Geticas enſe vel igne manus.*] vel cõiunctiua, vt apud Verg. lib. 6. *Pariter pietate vel armis egregius.*

Manus geticas.] Gothos Getas eſſe, qui Gothi ſunt appellati. Iſidorus Etimolog. lib. 9. docet his verbis. Gothi a Magoth filio Iaphet nominati putãtur de ſimilitudine vltimæ ſyllabæ, quos veteres magis Getas, quam Gothos vocauere.gens fortis,& potentiſſima mole ardua corporum armorum genere terribilis, de quibus Lucanus Hinc Dacus premat inde Getae ſuccurrat Hiberus. Daci autem Gothorũ ſuboles fuerunt, & dictos putant dacos quaſi dagos, quia de Gothorum ſtirpe creati ſunt.

Enſe vel igne.] hæc duo coniunxit Seneca lib. 1. quæſtionum naturalium. Hoc eſt illud punctum, quod inter tot gentes ferro, & igne diuiditur.

29 *Laude litamus.*] laudatione placamus quæ ſacrificij loco ſit.legendus eſt Ariſtides in procemio de laudibus Romae, quem imitatus eſt noſter.

30 *Inquantum.*] quantum, quatenus Plinius Iu-

nior in epiſtolis. A me inquantum poterit, requirentur, Seneca de benefi. lib. 1. Danti intantum producenda notitia eſt muneris ſui, inquantum delectatura eſt, cui datur. intantum extulit etiam Plinius ſenior lib. 30. cap. 1. Intantum fides iſtis. Verg. lib. 6. Intantum ſpe tollet auos.

31 *Regina tui Mundi.*] Ammianus lib 14. per omnes tamen quotquot ſunt partes terrarum vt domina ſuſpiceris, & Regina.

32 *Sideros polos.*] Papin. Stat lib. 10. *Siderei Regina poli.*

P. 9. v. 1. *Genetrix hominum, genetrixq. Deorum.*] Auſonius.

Prima vrbes inter diuum domus aurea Roma

Claudianus Panegyrico.i. ſtilichonis

Matrem Regumque Ducumque.

Genetrix autem in ſecunda ſyllaba ſecundam vocalē retinet, nō tertiam, vt vulgo fit corruptiſſime quod etiam animaduertit Ioh. Pierius in Verg. Quam ſcribendi rationem praeter libros manu ſcriptos, lapides hi, quos ipſe vidi, ac deſcripſi Romae, tuentur in Baſilicas S. crucis in Hieruſalem.

DOMINAE . NOSTRAE . FL. IVL
HELENAE . PIISSIMAE . AVG.
GENETRICI . D. N. CONSTAN
TINI . MAXIMI . VICTORIS
CLEMENTISSIMI . SEMPER
AVGVSTI . AVIAE . CONSTAN
TINI . ET . CONSTANTI . BEATIS
SIMORVM . CAESARVM

IVLIVS

IVLIVS . MAXIMILIANVS . V. C. COMES
PIETATI. EIVS. SEMPER. DICATIS

Et in pauimento Baſilicæ S. Pauli. nolumus enim quidquam, quod ad locupletandam latinam linguã pertineat, deperire.

Poſt mortem ſi viuit amor ſi gratia priſca
  Durat in arcanum mentis adacta bonum
Quamuis luctificum fratris tamen accipe carmen
  Ne mala ſit tumulis extera lingua tuis
Te natura parens omni depincxerat arte
  Moribus ingenio corpore mente fide
Purus amicitiae cultor ſeruator honeſti
  Eloquio miſeros ❦ vel pietate fouens
Hinc eſt quod toto ſemper te flebimus aeuo
  Quod fuerat iuueni vis tibi multa ſenis
Te genetrix Fratreſque ſimul te compare luctu
  Perpetuis lacrimis Plangit amata Domus

5 *Obruerint citius ſcelerata obliuia ſolem.*] id eſt Solis, quem cotidie cernimus, obliuiſcemur facilius.

6 *Quam tuus ex noſtro corde recedat honos.*] Verg. ecglo. 1.

Quam noſtro illius labatur pectore vultus

7 *Nam ſolis radijs aequalia munera tendis*
  Qua circumfuſus voluitur Oceanus.
Voluitur ipſe tibi qui continet omnia Phebus
  E que tuis ortos in tua condit equos.]

Ariſtidis in encomio Romae ſententiam videtur expreſſiſſe Τὴν ἴσηντε ἡλίου πορείαν εἶναι κτῆσιν

 ὑμετέραν

ὑμετέραν, καὶ τὸν ἥλιον διὰ τῆς ὑμετέρας πορεύεσθαι

10 *Eque tuis ortos in tua condit equos.*] legebatur ortus, ad equos nos ortos rettulimus.

13 *Quantum vitalis natura tetendit in axes.*] pleraſque terrae partes inhabitabiles credebant veteres. quaere apud Verg. interpretes in Geor. Quinque tenent caelum Zonae. quantum vitalis natura .i. vbicumque viuitur, & habitatur.

15 *Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam.*] quarto abhinc verſu auget hanc ſententiam. Seneca ad Albinam, denique ab hac Ciuitate diſcede, quae veluti cummunis patria poteſt dici, & Modeſtinus in l. Roma. ff. ad municip. Roma communis patria noſtra eſt.

16 *Profuit inuictis te dominante capi.*]

Inuictis.] iniuſtis erat, quod mendum litterarum ſimilitudine conflatum ſubſtulimus Nam ſic infra.

Quos timuit, ſuperat, quos ſuperauit, amat.

18 *Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.*] Plinius lib. 3. cap. 5.

Numine Deum electa, quæ caelum ipſum clarius faceret, ſparſa cōgregaret imperia, ritusq; molliret, & tot populorum diſcordes, ferasque linguas ſermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret, breuiterque vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret. Ariſtidis hic orationem fere totam inſeruiſsem, qua ille Vrbis Romae laudes celebrat, niſi lectoris otio abuti noluiſsē, ſatis officio meo facturum me arbitror, ſi interdum locos, vnde Rutilius ad opus ſuum concinnandum per multa hauſerit, indicauero. Claudiani vero, qui

eodem

eodem fere tempore, quo Rutilius floruit, non poſſum quae paneg. 3. in Stilichonem de cantata ſunt non inculcare.

Haec eſt, in gremium victos quae ſola recepit
Humanumque genus communi nomine fouit
Matris, non dominae ritu, ciueſque vocauit.
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit
Huius pacificis debemus moribus omnes
Quod veluti patrijs regionibus vtitur hoſpes.
Quod ſedem mutare licet, quod cernere Thulen
Rurſus, & horrendos quondam penetrare receſſus.
Quod bibimus paſſim Rhodanum, potamus Orontem.
Quod cuncti gens vna ſumus

19 *Auctorem generis Venerem, Martemque fatemur.*] Romanorum originem à Dijs ductam interpretatur ingenioſe tertio abhinc verſu.
Mitigat armatas victrix clementia vires. Verg. lib. 6.

Tu regere Imperio populos Romane memento
Haec tibi erunt artes paciſque imponere morem
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos

25 *Inuentrix oleae.*] Minerua, ſic Verg. 1. Georg. oleaeque Minerua Inuentrix.

Vini repertor.] Bacchus

26 *Et qui primus humo preſſit aratra puer.*] Triptolemus.

27 *Aras peoniam meruit medicina per artem.*] Plinius auctor eſt medicinā diuinos honores meruiſse.

28 *Factus & Alcides nobilitate Deus.*] Hercules Deus eſt factus, aut nobilitate, id eſt, ob virtutem in caelum adſumptus eſt. Verg. lib. 6.

Aut ardens euexit ad aethera virtus. Aut certe mobilitate. Nam peragrato orbe, domitis monſtris

laboribus

laboribus que illis exhauſtis in Deorũ numerũ relatus eſt. factus profretus & mobilitate pro nobilitate; quod erat infra quoq. repoſuimus. Tutior Autumnus mobilitate fugae.

29 *Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis.*] Horat. ad od. 4. lib. 3.

Triumphatisque poſſit Roma ferox dare iura Medis. Claud. in Stil. paneg. 3.

Armorum legumque parens, quae fundis in oẽs
Imperium, primi que dedit cunabula iuris.

30 *Foedere communi viuere cuncta facis.*] Claudianus.

Humanumque genus communi nomine fouit.

31 *Te Dea te.*] ſic Lucretius. *Te Dea te fugiunt venti.*

P. 10. v. 1. Omnia perpetuos quę ſeruãt ſidera motus
Nullum viderunt pulchrius Imperium.] Claud. in Stilichone 3. paneg.

Proxime Dis Conſul tantae qui proſpicis Vrbi
Qua nihil in terris complectitur altius aether
Cuius nec ſpatium viſus nec corda decorum
Nec laudem vox vlla capit

3 *Quid ſimile?*]

Interrogationis notam hic ponendam cenſemus, ſi quidem Rutilius dixerat nullum imperium Romano praeferendum, nunc autem ne conferendum quidem. ſic locutus eſt Cicer. Epiſt. 15. lib. 8. ad Papiriũ Paetum. Catulum mihi narras, & illa tempora, quid ſimile?

3 *Aſſyrijs connectere contigit arma*
Medi finitimos cum domuere ſuos.
Magni parthorum reges Macedumque Tyranni

Mutua

Mutua per varias iura dedere vices.]

Claudianus 3. paneg. in Stilichonem. nam cetera Regna

Luxuries vitiis, odiisque ſuperbia vertit
Sic male ſublimes fregit Spartanus Athenas
Atque idem Thebis cecidit, ſic Medus ademit
Aßyrio Medoque tulit moderamina Perſes
Subiecit Perſen Macedo ceſſurus & ipſe

Romanis. Ariſtides in encomio Romae οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι οἱ πρὸ ὑμῶν δυναστεύσαντες δεσπόται καὶ δοῦλοι ἀλλήλων ἐν τῷ μέρει γιγνόμενοι, καὶ νόθοι τῆς ἀρχῆς ὄντες διεξῆλθον, ὥσπερ ἐν σφαίρᾳ τάξιν μεταλαμβάνοντες, καὶ ἐδούλευσαν Μακεδόνες Πέρσαις, Πέρσαι Μήδοις, Μῆδοι Σύροις. Id eſt, qui enim ante vos dominati ſunt ſerui dominiq. inter ſe alternis vicibus nec legitime imperio adſciti ſic degere quaſi in pila ordinem cõmutantes. ſeruiere Macedones Perſis Perſae Medis Medi Syris. Videndus eſt Dionyſius Halicarn. de priſcis his imperijs.

7 *Nec tibi naſcenti plures animaeque manusque.*] Claud. 3. paneg. in Stilichonem.

Haec eſt exiguis quae finibus orta tetendit
Imgeminos axes, paruaque a ſede profecta:
Diſperſit cum ſole manus

12 *Excedis factis grandia facta tuis.*] fata Panuinij habet editio.

13 *Decora alta.*] Verg. lib. 1. Aen.

Scaenis decora alta futuris.] idem lib. 2.

Auratasque trabes veterum decora alta parentũ.

15 *Confunduntque vagos delubra micantia viſus.*

Ipſos crediderim ſic habitare Deos.] Claudianus in 6. conſulatu Honorij.

Attollens

Attollens apicem ſubiectis regia roſtris
Tot circum delubra videt, tantiſque Deorum
Cingitur excubiis iuuat intra tecta Tonantis
Cernere Tarpeia pendentes rupe gigantes
Caelataſque fores, mediiſque volantia ſigna
Nubibus & denſum ſtipantibus aethera templis.

17 *Aerio pendentes fornice riuos.*] Aquęductus Papinius Stat. lib. 1. Silu.

Vos mihi quę Latiũ, ſeptenaque culmina Nymphae
Incolitis, Tiberimque nouis attolitis vndis,
Quas preceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iuuat Marſaſque niues, & frigora ducens
Marcia, praecelſis quarum vaga molibus vnda
Creſcit, & innumero pendens tranſmittitur arcu

Vide Caſſiodori formulam comitiuae formarum vrbis lib. 7. cuius pauca adiunxi. quod enim illuc flumina quaſi conſtructibus mõtibus perducuntur naturales credas alueos, ſoliditates ſaxorum, quando tantus impetus fluminis tot ſaeculis firmiter potuit ſuſtineri. & infra.

Sed quanto pulchrius eſt claudiam Romam per tot ſiccas montium ſummitates lauacris ac domibus liquores puriſſimos fiſtularum vberibus emiſiſſe.

23 *Roſcida venis.*] ſic Verg. lib. 7. Aen.

Et roſcida riuis.
Hernica ſaxa colunt

24 *Natiuo fonte.*] non deducto.

27 *Nempe tibi ſubitus calidarum gurges aquarum Rupit Tarpeias hoſte premente vias.*] apud Ouid. lib. 1. faſtorum integram huius rei ſeriem leges. hic aliquot verſus adpoſui.

Oraque, qua pollens ope ſum fontana recluſi,

Sumque

Sumque repentinas eiaculatus aquas.
Ante tamen madidis ſubieci ſulphura venis.
Clauderet vt Tatio feruidus humor iter.
Cuius vt vtilitas pulſis percepta Sabinis
Quae fuerat, tuto reddita forma loco eſt.

27 *Subitus.*] repentinus, quod Ouid. dixit eo verſu. Sumque repentinas eiaculatus aquas.

31 *Quid loquar incluſas inter laquearia ſyluas?*] Seneca lib. I. naturalium. Nec poteſt ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & penſiles ſyluas,& deriuata in domos flumina.

P. II. v. 2. *Deliciasque tuas.*] delicias ſcribimus per ſecundam mutam eſt enim a deliciendo deliciũ, & delicia,quam ſcribendi rationem vetuſtiſſima ſeruant monumenta,Romae in Campo ſancto.

DELICIO SVO

Et in hoſpitio Trinitatis.

CLAVDIAE
PSAMATHE
VIX. ANN. XXIII.
C. FVRINIVS. FAVSTVS
DELICIO. SVO
PORPHIRIO. CAESAR
AVG. SER
IVCVNDIANVS
CONIVGI. KARISSIMAE

Et alius lapis cuius mihi exemplum dedit Fuluius Vrſinus

Vrſinus vir doctiſſimus, atque humaniſſimus.

V. SALVIDIENA . Q. L. HILARA SIBI ET SVAE
LIBERTAE SALVIDIENAE FAVSTILLAE
DELICIAE SVAE ERVDITAE OMNIBVS
ARTIBVS. RELIQVISTI MAMMAM TVAM
GEMENTEM PLANGENTEM
PLORANTEM. VIX. ANN. XV. VIRGINEM
ERIPVIT FATVS MALVS. DESTITVISTI VITILLA MEA
MISERAM
MAMMAM TVAM

3 *Erige crinales lauros.*] Pap. ſtat.lib.11.
Crinalem attolit longo ſtridore ceraſtem.
Seniumque ſacrati Verticis in uirides Roma recinge comas.] Claud. de bello Gethico.
Surge precor veneranda parens, & certa ſecundis
Fide Deis, humilemque metum depone ſenectae
Vrbs aequeua polo. idem de bello Gildonico
Dixit, & adflauit Romam meliore iuuenta
Continuo redit ille vigor, ſeniȷque colorem
Mutauere comae ſolidatam criſta reſurgens
Erexit Galeam Clypeique recanduit orbis.
Et leuis excuſſa micuit robigine conus
6 *Perpetuoſq. ignes aure' vmbo vomat.*]Ver.lib.10.
Ardet apex capiti criſtisque a uertice flamma funditur, Et vaſtos vmbo vomit aureus ignes. idem 11.
Sed ſuſtinet aureus vmbo
Pap. ſtatius Th.3. Clypeique eruenta
Lux rubet, & ſolem longe ferit aemulus orbis
Auſonius Gallus.
Vomit aurea flammas
Caßis & vndantem Clypeus defulgurat ignem.
Abſcon-

7 *Abſcondat triſtẽ deleta iniuria caſum.*] ἀμνηςία Iniuriarum obliuio; de qua Cic. in 1. philipp. In principio.

Triſtem caſum.] Gothicam direptionem vrbis.

8 *Contentus ſolidet vulnera clauſa dolor.*] Contẽptus legebatur. nos contentum dolorem credimus legi oportere.

9 *Aduerſis ſolemne viris ſperare ſecunda.*] hunc verſum ita poſſe reſtitui putabat Achilles Statius. legebatur antea.

Aduerſus ſolem ne vis ſperare ſecunda.

Nam ſolemne uiris, coniunxit Horat. epiſt. ad Lollium.

Romanis ſolemne viris opus. Ad eam nimirum ſententiam reſpexerat Rutilius, qua vſus eſt Horat. Ode. 10. lib. 2.

Sperat infeſtis, metuit ſecundis
Alteram ſortem bene praeparatum
Pectus.

13 *Victoris Breni non diſtulit Allia poenam.*] Qui libri excuſi ſunt, ante quam Honuphrius Rutilium ederet, mendum hoc loco admiſerunt, Pœnum enim in ijs, non poenam eſt legere. Illud non omittendum eſt, in Pauiniana editione Aliam vnica tantum l. eſſe impreſſam, Seruius lib. 6. Aen. metri cauſa geminatam liquidam ſcribit ad illum verſum.

Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.] Allia Fluuius, inquit, haud longe ab Vrbe eſt, iuxta quem Galli Breno duce decimo quĩcto calẽdarum Auguſtarum die deleto exercitu poſt triduum deleuerunt etiam Vrbem excepto Capitolio. Sane Alliae additum eſt l. propter metrum, vt relliquias. Lucanus

nus bene poſuit, Quas Aliae clades. hoc Lucani hemiſtichium apud Lucanum adhuc inuenire nō potui, quo fit vt putem Seruij verba eſſe mendoſa:

Poenam] Graciæ ſcribitur ποινή, vt nihil ſit opus auctoritate lapidis, libet tamen, quod eſt ad S. ſpiritus Hoſpit. adpingere monumentum.

. . OC MONVMENTVM
. . VI. EXTERVM. CORPVS. INDVCERE VOLVERIT. POENAE
NOMINE. INFERET. ARCAE. PONTIFICVM.

Claudianus de bello Getico eamdem ſententiam expreſſit.

Saepe laceſſitam ſed non impune fatemur
Auſoniam, haec Senonum reſtinxit ſanguine flāmas.

eodem lib.

Hanc vrbem inſano nullus qui Marte petiuit
Laetatus violaſſe redit

17 *Quae mergi nequeunt niſu maiore reſurgunt Exſiliuntque imis altius acta vadis.*] Seneca lib. 2. naturalium. Diſcus ex loco ſuperiore in piſcinam miſſus non deſcendit, ſed reſilit. Quod vero acta repoſuerim, cum in vulgatis ſit, alta, pluribus vt probem, non eſt neceſſe.

21 *Romana ſaecula.*] reſpexit ad ludos ſaeculares, quorum auctores Romani fuerunt, & vt Ouid. Kalendas Auſonias dixit, ſic Rutilius Romana ſaecula.

22 *Solaque fatales non vereare colus.*] Claud. de bello Gildonico.

Vrbs aequeua polo, tum demum ferrea ſumet.
Ius inte Lacheſis, cum ſic mutauerit axem
Foederibus natura nouis

23 *Quamuis ſedecies denis, & mille peractis*
Annus

Annus praeterea iam tibi nonus eat.]qui annus eſt ab Vrbe condita ∞ C L X I X.

Sedecies.] vt ſeuiri. à ſex,& decies,& viri x. littera abiecta, vt habet lapis a me deſcriptus Romæ in templo S. Martini in exquilijs.

L. VALERIO. L. F. . . :
BALBINO MAXIMO . .
CVR. REIP. LAVR LAVIN. .
ITEM COGNOSCENTI. AD. SA.
APPELLATIONES XV. VIR. SAC.
SEVIRO EQVITVM ROM. . .
AMICO INCOMPARA. . .

Et alius lapis qui eſt Narbonae decim annorum.

L. AEMILIO. L. F. PAP. ARCANO
TRIB. MIL. LEG. XI. GEM. ET. TRIB.
MIL. LEG. I. MINERV. ITEM. TRIB.
MIL. LEG. II. AVG. OMNIBVS. HO-
NORIBVS. IN. COLONIA. SVA. FVNCT.
ADLECTO. IN. AMPLISSIMVM
ORDINEM. AB. IMP. CAES.
HADRIANO. AVG. IIIIII. VIR
EQVITVM. ROMANOR.
QVAESTORI. VRBANO. TRIB.
PLEBIS. PRAETORI. DESIGNAT.
L. AEMILIVS. MOSCVS. IIIIII. VIR
AVG. PATRONO. OPTIMO. POST
OBITVM. EIVS. INLATIS. ARCAE
SEVIROR. OB LOCVM. ET. TVITIONEM

STATVAE. HS. N. IIII.
L. D. D. IIIIII. VIROR.
ET SPORTVLIS. DEDICAVIT. XIII.

Seuirorum etiam equitum Romanorum mentionē fieri video in alio lapide, qui anno M. D. LXXIIX. Romae in Baſilica S. Petri effoſſus eſt, ad quē, priuſquam erueretur, deſcribendum altiſſimis ſcalis deſcendi.

C. POMPVSIDIO
FABIO
FRATERNO
X. VIR. STL. IVD
VI. VIRO
EQVITVM ROMANOR

Altricemque ſuam fertilis orbis alat.] Plinius lib. 3. cap. 5.

Terra omnium terrarum alumna, eadem & parens. Sed mira eſt in altricem & alat συζυγία.

3 *fecundas tibi conferat Africa meſſes*
Sole ſuo diues, ſed magis imbre tuo.] fecundus ſine diphtongo ſcribit A. Gellius lib. 16. cap. 12. & Nonius Marcellus in nomine fenus. fertilem autē Africae partem, & Sil. Ital. canit. lib. 1.

Felix qua pingues mitis plaga temperat agros
Nec Cerere Ennea Phario nec victa colono

Idem Horat. ad Od. 1. lib. 1. tetigit.

Quidquid de libycis verritur areis

Imbre

4 *Imbre tuo.*] ſtrage. Siquidem Pop. Rom. exercitus in Africa ſaepe cæſus eſt. imbrem ſanguinis Pap. quoq. Statius Th. lib. 5. extulit.

Nexuque madentes
Sanguinis imbre noui

Et 12.

Et colla cruento
Imbre madent

Porro vberem fieri terrã humano ſanguine Ouid. in epiſt. Penelopes ſignificat.

Luxuriat Phrygio ſanguine pinguis humus

Et Horat. ode. 1. libri ſecundi.

Quis non latino ſanguine pinguior Campus

Ex Ægypto autem, atque Africa frumento importato Populũ Rom. eo tempore vſum fuiſſe Claudianus de bello Gildonico auctor eſt

Tot mihi pro meritis libyam, Nilumque dedere
Vt dominam plebem bellatricemque Senatum
Claſſibus aeſtiuis alerent, geminoque viciſſim
Litore diuerſi complerent horrea venti

Et eodem lib. tantae rei frumentariæ comparandae cauſſam explicat.

Quid mihi ſeptenos montes, turbamque dediſtis
Quae paruo non poſſet ali. felicior eſſem
Anguſtis opibus. mallem tolerare Sabinos
Et veios. breuior duxi ſecurius aeuum.
Ipſa nocet moles, vtinam remeare liceret
Ad ueteres fines, & moenia pauperis Anci
Sufficerent Etruſca mihi, Campanaque culta

5 *Conſurgant horrea ſulcis.*] ὑπερβολικόν

6 *Pinguiaque heſperio nectare praela fluant.*] Sic Tibullus, quem hoc loco Rutilius imitatus videtur

de frumenti & vini copia.

Nec ſpes deſtituat, ſed frugum ſemper aceruos
Praebeat, & pleno pinguia muſta lacu]

8 *Romuleis oſſibus.*]Templum Romuli ſunt qui intelligant vel Auguſti Mauſoleum Hadrianique ſepulchrum prope Tiberim ſitum, quo aliorum quoque Imperatorum cineres inferebantur. ſed nos pro oſſibus, claſſibus eſſe hic locum cenſemus Sicque in margine libri poſueramus, quod ab operis praetermiſſum eſt. Hanc noſtram coniecturam Fuluij Vrſini viri cum ſanguine, tum libris editis Illuſtriſſimi confirmat liber, & proximi verſus ipſius Rutilij de Tiberi nauigiis idoneo

11 *Pande precor gemino placatum Caſtore pontum*
Temperet aequoream dux Cytherea uiam

Quorum numen nauigantibus praeſentiſſimum putabant. Horat.

Sic te Diua potens Cypri
Sic fratres Helenae lucida ſidera
Ventorumque regat pater
Obſtructis alijs praeter Iapiga, Nauis

Gemino Caſtore.] Catullus, Gemelle, Caſtor, & Gemelle Caſtoris.

13 *Regerẽ cũ iura Quirini*]*cũ eſſẽ Praefectus vrbis.*

14 *Conſuluique patres*] *rogandis ſententiis*

15 *Nam quod nulla meum ſtrinxerũt crimina ferrũ*
Non ſit Praefecti gloria, ſed populi

Neminẽ Rutilius vrbis præfectus ſupplicio adfecit. quod ne lenitati ſuae tribuere videatur, Populi Romani bonos mores id demeruiſſe confirmat. Sed magiſtratus a ſeueritate longe abeſſe oportere Ammianus Marcellinus oſtendit lib. 19. imitandus

ſit Tullius cum parcere, vel laedere potuiſſet vt ipſe adfirmat ignoſcendi quaerens cauſſas non puniendi occaſiones, quod iudicis lenti, & conſiderati eſt proprium . & infra Lauritius adiecta Comitis dignitate miſſus eſt rector, homo ciuilis prudentiae qui minis potius , quam acerbitate pleraque correxit , adeo vt eo diu prouinciam obtinente nihil acciderit, quod animaduerſione dignum aexiſtimaretur.

22 *Sicca luce.*] Horat. od. 11. lib. 1. ſiccis oculis Pap.ſtatius lib. 1.Lumine ſicco,

24 *Qui voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen*
& Reges Rutulos teſte Marone refert.]
Verg. lib 11. opinor locum dicit
Tu voluſe armari Volſcorum edice maniplis
Duc ait, & Rutulos

28 *Primaeuus meruit.*] Ammianus recepiſti primaeuus originis tuae ſplendidum florem.

28 *Pincipis ore loqui.*] vice ſacra.

29 *Rex erat ante puer populos Proconſule Paenos*] Auſonius Gallus.
Huius ego & natum, & generum Proconſule uidi.
Proconſule & Proconſul dicebatur eo tempore . id quod S. Auguſtinus in libello de grammatica docet Ab.e. littera vocali nullum latinum, niſi iuncta præpoſitione maſculinum inuenitur, vt Proconſule,ProPraetore , ergo iuncta praepoſitione fiunt latina ; vt dixi, Propraetorae, Proquaeſtore. Nam veteres nominatiuo caſu Proconſul dicebant attendentes nullum nomen latinum exire in e litteram nominatiuo caſu generis maſculini.

30 *Aequalis terror, amorque.*] Claudianus ad Gennadium.

Atria dixerunt, vnde ſiniſter abit

inacceſſis harenis.] ad quas nullus debet accedere, vt Seruius docet in illud ſept. Aen.

Diues in acceſſos vbi ſolis filia lucos
Adſiduo reſonat cantu

Harenis] Pap. ſtat. 1. ſilu.

Aut Medicis felix Epidaurus harenis

Verg. lib. 2. Georg.

Quem qui ſcire velit, libyci velit aequoris idem
Diſcere quam multae Zephiro turbentur harenae

Horat. lib. 3. ode. 4.

Vtcumque mecum vos eritis libens
Inſanientem nauita Boſphorum
Temptabo, & arentis harenas
Litoris Aßyrij viator

Et ſexcentis locis reperies harenas numero multitudinis cõtra Cæſaris ſentẽtiã apud A. Gelliũ li. 19. c. 8.

6 *Hoſpitis Aenaee gloria ſola manet.*] Verg. lib. 7. Aeneam hoſtiam ſubeuntem facit.

9 *Cunctamur temptare ſalum.*] in lib. omnibus impreſſis legitur ſolum corrupte. nos ſalũ reſtituimus.

9 *Portuque ſedemus.*] Portum Hoſtiae a D. Caeſare deſtinatum & omiſſum D. Claudius primum exſtruxit, deinde Traianus muniuit. vide Suetonium in D. Claudio Plutarchum in D. Caeſare. Plinium lib. 39. c. 9. Et Dionem, Procopius lib. 1. de bello Gothico legendus eſt.

14 *Caput orbis*] Plinius lib. 3. cap. 5. & Roma terrarum caput. Auſonius Gallus

Quique caput rerum Romam,

Bonum fatũ ſortitam eſſe Romã Proſper Aquitanicus lib. de ingratis teſtatur

Sedes Roma Petri quae paſtoralis honoris
Facta caput mundo, quidquid non poſſidet armis
Religione tenet

Idem quoque S. Paulinus canit 3. Natali B. Felicis.

Nam prius imperio tantum, & victricibus armis
Nunc & Apostolicis terrarum es prima ſepulchris.

Venãtius etiam Fortunatus quem nos primo quoq. tempore locupletiorẽ atq. emẽdatiorem in hominũ priorum gratiã emittemus, caput orbis vrbẽ dixit.

Conueniunt ad feſta ſimul ſua dona ferentes
Hi, quorum cineres vrbs caput orbis habet

19 *Qamquam ſigna leuis fumi commendat Homerus.*]Homer.Odyſſ.α, ἀυτάρ οδυσσεὺς Ἱέμενος καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι Ἧς γαιης θανέειν ἱμάρεται. quod ſic vertimus.

At magnus Vlixes
Vt poſſit patriae fumum modo cernere terrae
Poſſe mori optauit.

22 *Septenis iugis.*]Montibus, collibus.Pap.ſilu.2.
Dum per iuga ſeptem.

Et infra.

Sed ſeptem iuga Martiumque Tibrim.

Et 4.

Et ſeptem gemino iactantior aethera pulſet
Roma iugo, pluſq. ante alias Euandrius arces
Collis ouet

27 *Pulſato notae redduntur ab aethere voces.*] ad aethera legebatur ab aethere repoſuimus

28 *Vel quia perueniunt, vel quia fingit amor.*] ſic Verg.ecgloga 8.

Credimus an qui amant ipſi ſibi ſomnia fingũt.

Dum

Dum melior lunae ſideret aura nouae.] ventus crederet lunae nouae, ne mutaretur ſcilicet

Pag. 14. *v.* 1.

Facundus iuuenis Gallorum nuper ab aruis
Miſſus Romani diſcere iura fori.] Romam veniebant ad ius ciuile diſcendum, atque alias diſciplinas, Modeſtinus in l. Titio. ff. ad municip. & de incol. Cum eſſet Romae ſtudiorum gratia.

4 *Credideram nil poſſe meis adfectibus addi*] Adfectus non geminato ff. ſcribimus, ſed tertiam mutam in prima ſyllaba retinemus

Quod vt ſeruetur, & ratio compoſitionis, fit enim ex ad praepoſitione, & lapidis eius, quem ſupra produximus auctoritas perſuadet, vbi legitur ADFECTIONE.

10 *Redditus color.*] vt diei aduentu rebus colorem rendi, ita noctis adimi ſcribit Verg. lib. 6. Aen.
Vbi caelum condidit vmbra
Iupiter, & rebus nox abſtulit atra colorem,

Et beatus Ambroſius.
Nox atra rerum contegit
Terrae colores omnium.

14 *Mobilitate fugae.*] nobilitate editio Romana & Bononienſis habet mendoſe. Panuinius mobilitate Faërni coniectura repoſuit, quem locum ita nos etiã caſtigaueramus.

15 *Alſia praelegitur tellus.*] Sil. Ital. lib. 8.
Necnon Argolico dilectum litus Alesо.
Alſium

19 *Stringimus abſumptũ fluctuq. & tempore caſtrũ*] Abſumptum ſuppleuimus. legitur in impreſſis omnibus verſus hic imprefectus

Strin-

Stringimus.] radimus,praeteruehimnr Verg. *Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem.*

Quem verſum integrum ſumpſit Auſonius in Moſella.

24 *Hoc Inui Caſtrum.*]decem hos verſus Seruij ver bis explicabimus, qui ad illud ſexti Aen. *Caſtrumq. Inui*, ſic inquit. Vna eſt in Italia Ciuitas Caſtrum nouum dicitur. de hoc autem ait Caſtrum Inui. i. Panos, qui illic colitur. Inus autem Latine appellantur graece Πάν, item Ε'φιάλτης graece, latine Incubus. Idem Faunus, item Fatuus Fatuelus, dicitur autem Inus ab ineundo paſſim cum omnib. animalibus, vnde & incubus dicitur. Caſtrum autẽ Ciuitas eſt. Nam caſtra numero plurali dicimus. licet legerimus in Plauto Caſtrum poenarum, quod etiam diminutio oſtendit. nam Caſtellum dicimus

25 *Tyrrhenis mutauit Maenala ſiluis.*] ſic Horat. od. 17. lib. 1.

Velox amaenum ſaepe Lucretilem
Mutat Lycaeo Faunus,& ode. 1. epod.
Pecus ve calabris ante ſidus feruidum
Lucana mutet Paſcua

29 *Ad Centumcellas forti defleximus Auſtro*
Tranquilla puppes inſtatione manent
Molibus aequoreum concluditur amphitheatrum
Anguſtoſque aditus inſula facta tegit
Attollit geminas turres bifidoque meatu
Faucibus artatis pandit vtrumque latus]

Centumcellenſem portum deſcribit. Sed qui Pyrgos fuiſſe, contendunt, vbi nunc, quae vulgo dicitur Ciuitasuetus ducti leuiſſima verbi ſimilitudine, quo Verg. vtitur, *& Pyrgi veteres*,

eos &

eos & loci ratio, & duo auctores praeſtantiſſimi Plinius & Rutilius plane confutant. nam Pyrgis portum nullum fuiſſe ignorat nemo, qui norit a Strabone, Plinioq. hunc maris tractum importuoſum vocari. Ad Centumcellas autem portum in amphitheatri formã Traianus extruxit, cuius veſtigia hodie quoq. extant. Quod ſi quis dixerit Pyrgos in Centumcellas migraſſe, aut proxime ſitos, ex Antonini itinerario, & Rutilio noſtro refellitur. diuerſos enim, ac diſparatos, Caere, & Caſtro nouo conſtat. audiamus Rutilium ex hoſtiãe portu ſoluentem

Alſia praelegitur tellus Pyrgiq. recedunt,
Nunc Villae grandes. oppida parua prius
Stringimus abſumptum fluctuq. & tempore caſtrũ

Tum paullo poſt.

Ad Centumcellas forti defleximus Auſtro
Tranquilla puppes in ſtatione manent.

Vides Alſium, Pyrgos, Caere, Caſtrum Inui, Centumcellas in ordine commemorari. praeterea Centumcellas, non pyrgos fuiſſe Ciuitatemueterem argumento eſt, quod inde proprius abeſt amnis Minio. Rutilius enim mane ex portu Centumcellenſi profectus Minionem ſtatim conſpicatus eſt, vt ipſemet teſtatur. leue illud, & frigidum eſt, quod de veteri quadam turri, quae adhuc ibi conſpicitur, nec idoneum ad fidem faciendam Pyrgos eſſe, quod tamen pro firmiſſimo argumento litteris aureis proditum eſt in ea Vaticani palatij parte, quam GREG. XIII. Pont. Opt Max. Vrbis Romae inſtaurator ac prope conditor magnificentiſſime exſtruxit, atq. elegantiſſime exornauit. nos, qui Pyrgos nomen Ciuitatis amiſiſſe ſupra Rutilij memoriam ex eo verſu

ſu didicimus. *Pyrgique recedunt*
Nunc Villae grandes oppida parua prius

Centumcellas eſſe Ciuitatem veterem vel ex ipſo Traiani portu confirmamus, ſedcorrigendus eſt Ptolemeus, q portũ Traiani lõge vltra locat, cũ Traianus portum munierit apud Centumcellas tunc ſeceſſum poſtea Vrbem, quam Procopius lib. 2. de bello Gothico celeberrimam dicit, & S. Gregorius ad Dominicum Epiſcopũ Centumcellenſem in Regiſtro ſcribit. Plinij 2. Epiſtulae libri ſexti; quae incipit Euocatus in Concilium a Caeſare noſtro ad Centumcellas hoc loco nomen, longe maximam cepi voluptatem, extremam partem adſcribam. Villa pulcherrima cingitur viridiſſimis agris, haec imminet litori, cuius in ſinu portus velut amphitheatrũ huius ſiniſtrum brachium firmiſſimo opere munitum eſt, dextrum elaboratur, in ore Inſula adſurgit, quae inlatum vento mare obiacens frangat tutumque ab vtroque latere decurſum nauibus præſtet. Adſurgit autẽ, arte viſenda. ingentia ſaxa latiſsima nauis prouehit contra haec alia ſuper alia deiecta ipſo pondere manent, ac ſenſim quodam velut aggere conſtruuntur, eminet iam, & apparet ſaxeum dorſum in pactosq; fluctus in immenſum elidit & tollit. Vaſtus illic fragor canũque circa mare. ſaxis deinde pilae adicijuntur, que procedenti tempore enatam inſulam imitẽtur. Hic portus habet etiam nomen auctoris, eritque maxime ſalutaris. nam per longiſſimum ſpatium litus importuoſum hoc receptaculo vtetur. Haec ille.

Centumcellas. Procopius lib. 2. de bello Gothico vrbem maritimam fuiſſe in Etruria prope Romã

atque

atque eius laudes refert, Antoninus quoque in itinerario meminit huius Vrbis.

31 *Amphitheatrum.*] inſtar Amphitheatri.

Pag. 15. *v.* 11. *Amaro guſtu.*] marino.

13 *Purus odor molliſq. ſapor dubitare lauantem.*] in omnibus vulgatis labantem male, ſed facilis mutatio, b, in, u,

Vt ſolet excuſſis pugnam praeludere glebis
Stipite cum rigido cornua prona terit

Verg. lib. 10. Aen.

Mugitus veluti cum prima in praelia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua temptat
Arboris obnixus trunco ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit harena

19 *Siue Deus faciem mentitus & ora iuuenci*] Deus, Iupiter, Faciem, & Ora. Verg. lib. 1. Aeneid. coniunxit.

Vt faciem mutatus & ora Cupido

19 *Ora iuuenci.*] hoc quoque ex Verg. ſumptum lib. 5. Aen.

Dixit, & aduerſi contra ſtetit ora iuuenci

25 *Elicitas ſimili credamus origine lymphas.*] in impreſsis legimus nymphas corrupte. hoc quoque correximus.

26 *Muſarum latices vngula fodit equi.*] Pegaſus in Helicone fontem dedit, vt ſuperiore tertio abhinc verſu.

Auctorem pecudem Fons Heliconis habet

27 *Antris Pieriȷ́s.*] antrum muſarum.

Spiracula.] aquarum eruptiones. aquae autem proprie ſpirare dicuntur vt in Verg. lib. 10. vbi ſpirant ex veteribus manuſcriptis libris, non ſperat, legen-

gendum eſt.

Qua vada non ſpirant, nec fracta remurmurat vnda

Eſt.n.in primo Geor.feruetq. fretis ſpirantibus aequor

Quod Pierius vidit,& teſtatur in vno ex ijs, qui ſpirant retinent, ſuperadditam eſſe paraphraſim criſpantur.

28 *Meſſallae.*] Valeriorum cognomen a deuicta Meſſana praeter Macrobium, Seneca antea notauit lib. de breuitate vitae. Valerius, inquit, Maximus primus Meſsanam vicit, & primus ex familia Valeriorum Vrbis captæ in ſe tranſlato nomine Meſsana appellatus eſt, paullatimque vulgo permutante litteras Meſſalla dictus eſt. Senecae liber veteris editionis meus pro Maximus habet Coruinus,pro Valeriorum, Valerianum, vtrumque Mendoſe quem locum, vt ſcripſimus, ex ingenio emendauimus.

29 *Capit.*] delectat allicit Horatius.

Vt pictura poeſis erit, quae ſi proprius ſtes

Te capiet magis, & quaedam ſi longius abſtes.

Verg. Aen. *Capiturque locis*

31 *Hic eſt qui primo ſeriem de Conſule ducit*

Vſque ad Publicolas ſi redeamus auos.]cur publicola ſit dictus, docet ſil. Ital. lib. 2.

Publicola ingentis voleſi ſpartana Propago

Is cultam referens inſigni nomine plebem

Auſonios atauo ducebat conſule faſces

Pag. 16. v. 1. Praefecti nutu praetoria rexit.] Praefectus Praetorio Romae in Auentino è regione S. Alexij lapidem ſuperne fractum deſcripſi, cuius exẽplum quando non nihil eruditionis habere videtur, huc producere non alienum putaui

PROV.

PROV. AFRICAE . ET . V. S. IVDICANTI
PRAEF. VRBIS . ET . V. S. IVDICANTI . ITE
RVM . COMITI . ORDIN. PRIMI . INTRA . PA
LATIVM. PRAEF . PRAET . CONSVLI . ORD.
PLACIDVS . SEVERVS . V. C. FILIVS . PATRI. RE-
LIGIOSO
ET . ANTONIA . MARCIANILLA . C. F. NVRVS
SOCERO . SANCTISSIMO

3 *Qualem poſcat facundia ſedem.*] ipſe infert
Vir bonus eſſe velit quiſque diſertus erit
Cic. Quinctilianus, & Fortunatianus, Orator vir bo nus dicendi peritus -

7 *Minione*]Munionem per quinctam vocalem omnes Rutilij editiones habent. Verg. 10. Aened. vbi in manu ſcriptis omnibus legitur Minio per tertiam vocalem
Qui Caerete domo, qui ſunt Minionis in aruis
Pauliſper litus fugimus Minione vadoſum
Suſpecto trepidant hoſtia parua ſolo.]
trepidant dixit propter vada , & breuia

Trepidant] ſaliunt, ſpirant criſpantur, quod breuium eſt proprium . Horat.
Trepidant rotantes.
Vertice fumum
Idem .
Lympha fugax trepidare riuo.

Franguntur enim fluctus eliſi terrae Verg.
Qua vada non ſpirant, nec fracta remurmurat unda.

Hoſtia parua.] pro hoſtia horia , quod eſt parui Nauigij genus , legi poſse cenſebat Petrus Ciacon ſingularis vir doctrinae , & ſanctitatis exemplar

Gra-

Grauiſcarum. Verg. lib. 10.

Intempeſtaeque Grauiſcae

Grauiſcas ab aere dictas noſter proximo verſu confirmat.

Quas premit aeſtiue ſaepe paludis odor.

Sil. Ital. lib. 8.

Et veteres miſere Grauiſcae

14 *Et deſolatae moenia foeda Coſae*] Verg. 10.

Quique vrbem liquere Coſas

Quo loco Seruius inquit, Ciuitas eſt Tuſciae, quę in numero dicitur ſingulari ſecundum Salluſtium. vnde apparet eſse vſurpationem. Haec Seruius, Rutilius infra quoq; ſcripſit numero vnitatis.

Litore namque Coſae cognatos depulit hoſtes

19 *Credere maluerim Pygmaeae damna cohortis.*
Et coniuratas in ſua bella grues.]

Plinius lib. 4. cap. 9. Geramia, vbi Pygmeorum gens fuiſse proditur, quos Gatizos barbari vocant, creduntque a gruibus fugatos. & lib. 10. cap. 23. inducias habet gens Pygmaea abſceſsu gruum, vt diximus cum his dimicantium Iuuenal. ſat. 13.

Ad ſubitas thracum volueres nubemque ſonoram
Pygmaeus paruis currit bellator in armis
Mox impar hoſti, raptuſq. per aera curuis
Vnguibus a ſaeua fertur grue

in Priap. luſib.

Pygmaeo breuior gruem timenti.

Et Sympoſius a nobis nuper editus ex vetuſtiſsimo exemplari, quod eſt illuſtriſsimi & Reuerendiſſimi D. Iohannis Franciſci Cardinalis Comendoni, viri ſapientiſſimi ac de litteris litteratiſque optime meriti Aenigmate 26. de Grue.

Littera ſum caeli penna perſcripta volantis
Bella cruenta gerens volucri diſcrimine Martis
Nec vereor pugnas dum non ſit longior hoſtis

21 *Signatus ab Hercule portus*

De portu Herculis ſaepae Antoninus in Itinerario

22 *Mollior aura*] Horat. *vbi mollior aura*

24 *Lepido*] de hoc Auſonius

Iam facinus Catilina tuum, Lepidique tumultum
Ab Lepido & Catulo iam res & tempora Romae
Orſus biſſenos ſeriem connecto per annos

30 *Obruit auxilijs vrbe fauente nouis*] pauente repoſuimus, erat fauente in vulgatis omnibus

31 *Inſidias paci moliri tertius auſus*
Triſtibus excepit congrua fata reis]

Lepidus Lepidi Triumuiri filius de quo Liuius in Epitom.

Pag.17.v.1. *Quartus Caeſareo dum vult inrepere regno*] de hoc Suetonius in D. Claudio

Cum vero detecta eſſet Lepidi, & Getulici coniuratio. idem in Caligula, quo facilius eas in cauſſa Aemilij Lepidi condemnauit, quaſi adulteras, & inſidiarum aduerſus ſe conſcias, hinc eſt quod Rutilius intulit.

Incaeſti poenam ſoluit adulterij

Incaeſtum autem adulterium proprie dixit, quod Placidus grammaticus in gloſſis docet his verbis. Incęſtū puto A, litterā debet retinere, ab eo enim quod eſt in caſtum venit. Caeſtum dicunt Zonam pelliceam Veneris, quae legitimas nuptias ligat. ſiquis ergo alieni, legitimique matrimonij iura violauerit, incaeſtum dicitur admiſiſſe, ideſt, quaſi caſtitatis vinculum, Zonamque Veneris violaſſe.

5 *Nominibus certos credam decurrere mores,*
Moribus an potius nomina certa dari.]
Auſonium expreſſiſſe videtur, qui de Probo ſic.
Effare cauſſam nominis
Vtrum ne mores hoc tui
Nomen dedere, an nomen hoc
Secuta morum regula
Sed & tertiam ille adiecit cauſſam
An ille venturi ſciens
Mundi ſupremus arbiter
Qualem creauit moribus
Iuſſit uocari nomine.
Nomen datum praeconijs
Vitaeque Teſtimonio.

8 *Quod Lepidum totiens reccidit enſe malum*] Ex enſe cadit. tale illud Verg. *Vno auulſo non deficit alter.*

Reccidit] Ouid. quoque primam produxit
Quod in ipſum reccidat opto

9 *Nec dum deceſſis pelago permittimur vmbris*] Ante lucem nauigamus, permittitur in vulgatis mẽdoſe legitur, ipſe vnius litterae mutatione locum, opinor, ſanaui.

19 *Mutantum totiens vario ſpiramina flexu*
Quae modo profuerant vela repente nocent]
in vulgatis.
Quae non profuerant
Perperam omnino, nos modo ex non fecimus.

21 *Igilij*] ſic legendum in Plinio, Mela, Martiano, & alijs, non Egilium aut Iginium. hodie vulgo, Gilio, dicitur haec inſula, quae plurimum Rutilio debet, a quo tot verſibus tam plene celebratur.

24 *Siue loci ingenio, ſeu domini genio*] Sidonius Apollinaris hae coniunxit in praefatione Epithalamij Ruricij

Ambitioſus Hymen totas ibi contulit artes
Qui non ingenio, fors placuit genio

Pap. Stat. lib. 2. ſil. *Loci ne ingenium an domini mirer prius.*

Et, *Ingenium quam mite ſolo* idem 5.

Et mitem genium domini praeſentis adora. Domini genium P. Stat. dixit Imperatoris ſcilicet Domitiani, qui dominum Deumq. ſe ſalutari voluit. Vide Suetonium in Domitiano. Martialis quoque idcirco ſaepe de Domitiano ſcribit

Domino Deoq. noſtro Et
Terrarum domino Deoq. rerum

Pag. 18. v. 7. *Sic feſtinantem, ventuſque dieſque reliquit*] quale illud Verg.

Interea feſſos ventus cum ſole relinquit.

15 *Occurit Chalybum memorabilis Ilua metallis*] Verg. 10.

Aſt Ilua trecentos
Inſula inexhauſtis Chalybum generoſa metallis

Vide Seruium ad hũc verſum. Solinus & ipſe Iluam ferri feracem vocat. Sil. Ital. lib. 8.

Non totidem Ilua viros, ſed lectos cingere ferrum
Armarat patrio quo nutrit bella metallo

Pag. 19. v. 1. *His mecum pigri ſolabar taedia venti*] ſanabar legebatur in editione Romana, & Bononiẽſi. ſolabar nos reſtituimus, vt Verg. lib. Georg.

Interea longum cantu ſolata laborem: & Georg. 4.
Ipſe caua ſolans aegrum teſtudine amorem

Quam dicendi rationem ea lapidis particula retine-

ri video, quam Romae in pauimento templi S. Martini in Exquilijs deſcripſimus, qui perantiquis, atque elegantiſſimis certe verſibus linguam Latinam auctam volumus.

HIS. PATER. AC. MATER. MAESTVM. SOLANTVR. AMOREM
SOLVENTES. NATO. TRISTE. MINISTERIVM

Et Venantius Fortunatus a nobis reſtitutus ſolamen amoris dixit hoc verſu

Funeris officium magni ſolamen amoris
Dulcis adhuc cineris dat Placidina tibi.

3 *Laxatum curſum*] laſſatum in omnibus editis; laxatum nos reſtituimus, ſequitur enim cohibet. mendum autem inrepſit ex vulgi ſermone. Vulgus enim Italorum, ſſ, pro, x, enunciat, ſed a noſtris impreſſoribus hoc quoque loco erratum eſt.

Faleria] Antoninus in itinerario portus vel poſitionum nauium.

5 *Et tum forte hilares per compita ruſtica pagi Mulcebant ſacris pectora feſſa iocis*] ſagi eſt in vulgatis omnibus, ſed pagi Rutilio reddidimus. quem ſic ſcripſiſſe vt credam, auctor eſt Horat. vnde noſter haec verba ſumpſiſſe poteſt videri;

Qui circum pagos, & circum compita. & alibi, *vacat otioſus*
Cum boue pagus

7 *Oſiris*] Vide Tibullum elegia 7. lib. 1.

15 *Namque loci querulus curam Iudaeus agebat*

Huma-

Humanis animal diſſociale cibis.

Iuu. Sat. 14

Quidam ſortiti metuentem ſabbata patrem
Nil praeter nubes, & caeli numen adorant.
Nec distare putant humana carne ſuillam
Qua pater abſtinuit, mox et praeputia ponunt.

Quare noſter paullo infra

Quae genitale caput propudioſa metit

Quaere apud Lactantium lib. 4. de vera ſapientia cap. 17.

23 *Septima quaeque dies turpi damnata veterno*] vnde illud legimus ſeptimam aetatis partem a Iudeis perdi. Iuu. ſat. 14.

Cui ſeptima quaeq. fuit lux
Ignaua & partem vitae non attigit vllam.

Ob id noſter ſupra dixit frigida ſabbata

Pag. 20. v. 1. *Populonia*] vt Verg. 10.

Sexcentos illi dederat Populonia mater

Populonium in Plinio, & aliquot locis Antonini mendoſe fortaſſe legitur.

4 *Lumine nocturno conſpicienda Pharos*] Ammianus Marcellinus lib. 22. Promontorium Ceras praelucentem nauibus vehens conſtructam Celſius turrim. quapropter Pharos appellatur. Suet. in D. Claudio ſuperpoſuit altiſſimam turrim in exemplũ Alexandrinae phari vt ad nocturnos ignes curſum nauigia dirigerent. Sil. Ital.

Sublimiſque minans inrumpit in aethera tecto
Oſtentas altam, pharos vt Memplitica turrim.

Pap. Stat.

Lumina noctiuagae tollit pharus aemula Lunae

Iuu. ſtat. 12.

Tandem intrat poſitas incluſa per aequora moles
Tyrrhenamq. pharon porrectaque brachia rurſus

5 *Speculam*] ſpeculum legebatur, nos mendum ſuſtulimus

7 *Caſtellum geminos hominum fundauit in vſus*] Hoc quoque reſtitutum eſt a nobis, erat enim fraudauit, nullo ſenſu.

13 *Non indignemur mortalia corpora ſolui*
Cernimus exemplis oppida poſſe mori]

Locus ex epiſtula Ser. Sulp. ad M. Ciceronem lib. 4. videtur ſumptus. Hem inquit nos homunculi indignamur ſiquis noſtrum interijt, aut occiſus eſt, quorum vita breuior eſſe debet, cum vno loco tot oppidorum cadauera proiecta iaceant. Seneca lib. 6. quaeſt. natural. Ego autem perire trimeam, cum terra ante me pereat, cum iſta quatiantur quae quatiũt, & in iniuriam noſtram non ſine cauſſa veniunt. Helicẽ, Burimque totas mare accepit. ego de vno corpuſculo timeã. Auſonius Gallus ad monumẽta rettulit.

Miremur perijſſe homines, monumenta fatiſcunt
Mors etiam ſaxis, nominibuſque venit

Monumenta perire dixit & Iuuenal. Satyra x. *titulique cupido*
Haeſuri ſaxis cinerum cuſtodibus, ad quae
Diſcutienda valent ſterilis mala robora ficus
Quandoquidẽ data ſunt ipſis quoque fata ſepulchris.

19 *Optarem veterum complecti carmine nomen*
Sed quoſdam refugit regula dura pedes
Cognomen verſans Veneri cariſſime Rufi
Illo te dudum pagina noſtra canit]

Optarem verum legitur in vulgatis, nos veterũ duarum litterarum adiectione fecimus. Nam veterum

nomen

nomen appellat quod verſu dicere non eſt, Voluſianum, ſiquidem Rufium a Regio Voluſi antiquo nomine deducere his verſibus ſupra teſtatur Rutilius.

Iamq. alijs Romam redeuntibus heret eunti
Rufius Albini gloria viua patris:
Qui Voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen.
Et reges Rutulos teſte Marone refert.

Voluſianorum autem crebra fit in veteribus monumentis mentio. in Hortis Carpen.

MAXIMO . PRINCIPI
INDVLGENTISSIMO
DOMINO . VALENTI . TRI
VMFATORI . SEMPER . AVG

C. CETONIVS . RVFIVS . VOLVSIANVS
V. C. PRAEFECTVS . VRBI . ITERVM . IVD
SACRARVM . COGNITIONVM
SERENITATI . EIVS . DICATIS

Et ad Baſilicam nouam S. Petri.

VICTORIIS TRIVMPHISQ
MAGNIFICO
D. N. VALENTINIANO
INCLYTO PRINCIPI
SEMPER AVG
RVFIVS VOLVSIA
NVS. V. C. PRAEF
VRBI ITERVM

IVDEX SACRARVM
COGNITIONVM
CLEMENTIAE EIVS
DICATVS

Ex quo illud cognoſcimus Rutilium aegre tuliſſe quod nomen Voluſianorum verſu complecti non potuerit cum cognomen Ruſi, & Albini ſemel & iterũ verſibus inſeruerit, eſt enim infra

Albini patuit proxima villa mei. Quare ſic emẽdari poſſe hunc verſum credidimus

Cognomen verſans Veneri cariſſime Ruſi
Illo te dudum pagina noſtra canit

Hoc ſenſu, noſter libellus Ruſium Venerium cognomen Voluſianorum verſat, frequenter celebrat, cõtra quã facit in nomine Voluſiano. quod hoc carminis genus minus recipit. impreſſi omnes habent, Cognomen verſu Veneris cariſſime Ruſi. vel ſic quod Achilles Statius notauit (cognomen verſu, o Ruſi cariſſime, qui in verſu cognomen es Veneris, ſic dicit cognomen, quaſi eiuſdem nominis ὁμώνυμος illo autem verſu, &c. vel cognomen recipit Veneri. vt ex illo peneat. Sed quosdam refugit regula, &c. & cum eſſet ſupraſcriptum, verſus. intepſit in contextum, & pepulit loco alterum verbum. Sed in vrbis monumentis de Ruſijs, Voluſianis Venerios nondum inuenire potui. quare mihi ſuſpectum eſt Veneriorũ nomen hoc loco, Vnde titulus libri conflatus eſt, ad Venerium Ruſium.

20 *Sed quoſdam refugit regula dura pedes*] vt Horat. Sat. 6. lib. 1.

Manſuri

Manſuri oppidulo quod verſu dicere non eſt
Signis perfacile

Sed & Ouid. lib. 4. de ponto ad Tuticanum eadem de re quaeritur,

Quo minus in noſtris ponaris amice libellis
Nominis efficitur condicione tui.
Aſt ego non alium prius dignarer honore
Eſt aliquis noſtrum ſi modo carmen honor.
Lex pedis officio fortunaque nominis obſtat
Quaque meos adeas, eſt via nulla modos.
Nam pudet in geminos ita nomen ſcindere verſus
Deſinat vt prior hoc, incipiatque minor.
Et pudeat, ſi te qua ſyllaba parte moratur,
Artius appellem. Tuticanumque vocem.
Et potes in verſu Tuticani more venire
Fiat vt è longa ſyllaba prima breuis.
Aut vt ducatur, quae nunc correptius exit
Et ſit porrecta longa ſecunda mora.
His ego ſi vitijs auſim corrumpere nomen
Ridear, & merito pectus habere neger.

Quos verſus eo libentius adpoſui, quo aliquando intelligatur, quam recte fecerint, qui poſterioribus ſaeculis Claudianum, Hadrianum, Cyprianum, Sebaſtianum, & horum ſimilia nomina penultima correpta protulerunt. quod tamen Graeca accentus ratione factum crediderim. Latini enim ætate Auſonij Prudentij, & Sidonij ſecuti morem pronunciandi Graecũ, accentus, non ſyllabæ rationem habuerunt. Vt vero a Graecis hoc emanaſſe apertius oſtendam, Diſtichon Graecum in honoré Claudiani poetae cũ Latina inſcriptione, quæ corruptiſſima legitur in im

preſſis Claudiani libris, per me non indiligenter exſcriptum Romae in Quirinali ſubijciam.

. . . CLAVDIANI . V. C.
. . . . VDIO CLAVDIANO . V. C. TRI-

BVNO . ET NOTARIO . INTER CETERAS
INGENTES . ARTES . PRAEGLORIOSISSIMO
POETARVM . LICET . AD MEMORIAM . SEM
PITERNAM . CARMINA . AB EODEM
SCIRPTA . SVFFICIANT . ADTAMEN
TESTIMONII . GRATIA . OB IVDICII SVI
FIDEM . D . D . N . N . ARCADIVS . ET HONORIVS
FELICISSIMI . AC DOCTISSIMI
IMPERATORES . SENATV . PETENTE
STATVAM . IN FORO . DIVI . TRAIANI .
ERIGI . COLLOCARIQVE . IVSSERVNT

EIN ENI . BIPΓIΛIOIO . NOON
KAI . MOΥCAN . OMHΡOΥ
ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΝ . ΡΩΜΗ . ΚΑΙ
BAKIΛEIΣ . EΘECAN

Quos verſus ſic verti poſſunt latine

Meonidae muſam, ingenium que Maronis in vno
Fecerunt Reges, Romaq. Claudianum

24 *Vota ſecunda*] cum ſoluuntur ante ſuſcepta. Alter ille ſenſus hic omnibus apertus eſt, ſi quis eum ſequi malit, Rutilio in votis fuiſſe poſt Praefecturã, quam ipſe geſſit, Rufij Praefecturam, ſequitur enim

Sic mihi ſic potius placeat geminata poteſtas
Per quem malueram rurſus honore fruar.

Et infra

Namque meus, quem Roma meo ſubiunxit honori,

Per

Per quem iura meae continuata togae
Et paullopoſt
Praetulit ille meas cum vincere poſſet habenas
Praedeceſſoris maior amore fuit;
Et ita Ouidius de ponto
Altera laetitia eſt, nec cedens cauſſa priori
Succeßor tanti frater honoris erit.
Nam tibi finitum ſummo Graecine Decembri
Imperium Iani ſuſcipit ille die.
Quaeq. eſt in vobis pietas; alterna feretis
Gaudia, tu fratris faſcibus, ille tuis.
Sic tu bis fueris conſul, bis Conſul & ille,
Inq. domo binus conſpicietur honor.
16 *Animae portio magna meae*] vt Horat. lib. 1. Ode. 3.
Et ſerues animae dimidium meae
Ouid. de ponto
Accipe pars animae magna Seuere meae
Pap. ſtat. lib. 3. ſil.
atque animae partem ſuper aequora noſtrae
Maiorem transferre parat
a Iuu. ſat. 9. *Portio vitae dicitur*
Sidonius Apollinaris lib. 20.
Namque animae noſtrae portio maior eras
Quod perſimile eſt huic Rutiliano verſui
Pag. 21. v. 2. Defeſſiſq. oculis luna reperta latet] pro reperta repente placet doctis aliquot uiris
3 *Haec ponti breuitas auxit mendacia fama*] non autem famae patrio caſu; vt in impreſſis, ſed ſexto caſu fama.
6 *Forte ſecuta vagum femina Corſa bouem*] Et vt alij dicũt, Corſis vocatur a Corſe muliere. Eſſe eni m̃
dicitur

dicitur Inſula in Tyrrheno mari dicta ſic a Corſe paſtoris, ſiue bubulci ſerua. Euſtatius interpraes Graecus Dionyſij poetae Alexandrini.

15 *Ergaſtula*] vnde Placidus in gloſſis ſic tradit ergaſtula dicuntur a graeco vbi damnabantur noxij ad aliquod opus faciendum, vt ſolent gladiatores & qui puta exules marmora ſecant, & tamen vinculorum cuſtodijs alligati ſunt

17 *Sic nimiae bilis morbum adſignauit Homerus Bellorophonteis ſollicitudinibus*]

Auſonius Gallus, qui & ipſe pluribus hanc de Monachis ſententiam tractauit ad S. Paulinum

ceu dicitur olim
Mentis inops cetus hominum, & veſtigia vitans
Auia perluſtraſſe vagus loca Bellorophontes

Verum legenda eſt S. Paulini epiſtola ad Auſonium reſcripta, qua & Rutilij impia refellitur ſententia, cuius ego aliquot verſus adſcripſi. legant quaeſo reliqua in S. Paulino ad Auſonium pietatis ac religionis Chriſtianae ſtudioſi

Lyciae qua ſcribis in antris
Pegaſeum vexiſſe equitem, licet auia multi
Numine agente colant, clari velut ante ſophorum
Pro ſtudijs, muſiſque ſuis; vt nunc quoque caſtis
Qui Chriſtum ſumpſere animis, agitare frequentāt
Non inopes animi, neque de feritate legentes
Deſertis habitare locis, ſed in ardua verſi
Sidera, ſpectanteſque Deum, verique profunda
Perſpicere intenti de vanis libera curis
Otia amant, ſtrepituſque fori, rerumque tumultus
Cunctaque diuinis inimica negotia donis
Et Chriſti imperijs, & amore ſalutis abhorrent

Speq.

Speq fideque Deum ſponſa mercede ſequuntur

Et aliquanto poſt.

Nec me vel coniuge carpas
Vel meritis vitio, non anxia Bellorophontis
Mens eſt

Dionyſius interpraete Priſciano

Dicitur huic olim petiturus ſidera nomen
Bellorophon donaſſe vrbi, namque arduus aethram
Dum ſcandit victor, ſemiuſtis Pegaſus alis
Decidit & notae preſſit veſtigia terrae
Degerat hic dominus vulgo ſemotus ab omni
Vngula produxit futura in ſaecula Tarſum

21 *In volaterranum vada nomine tractum*] a Plinio lib. 3. cap. 5. dicuntur vada volaterrana. Antoninus, Pupopulonia vadis volaterris

25 *Incertas gemina diſcriminat arbore fauces*
Defixasq. offert limes vterque ſudes]

Incertus legebatur, incertas, ad fauces nos retulimus.

29 *Symplegade.*] complexione Martial. Gemina ſymplegade.

31 *Rapidus corus*] Lucanus.

Victus violento nauita Coro. idem àppellat Corum imbriferū.

Coruus in Pauiniana editione legitur, ſed male.

Pag. 22. v. 6. Vitae flore puer, ſed grauitate ſenex] Pap. ſtat. 2. ſilu.

rapitque modeſtia praecox
Et pudor, & tenero probitas maturior aeuo

Idem 5. Th.

Hic paulloante puer, ſed enim maturius aeuo
Robur, & ingentes ſpondet tener impetus annos.

Sil.

Sil. Ital. lib. 8.

et haud parci martem coluiſſe Tudertes.
Ductor Piſo viros ſpernaces mortis agebat
Ore puer, puerique habitu, ſed corde ſagaci
Aequabat ſenium, atque aſtu ſuperauerat annos.

Idem quoque poeta vt obiter hoc adnotem lib. 4. Pugnaces Tudertes celebrat eo verſu

Et Gradiuicolam celſo de colle Tudertem

Lapis in vinea Carpenſi. ut ad rem

CVIVS ANNOS INGENIVM EXCEDEBAT

19 *Acrem Phaebum*] Verg. in Georg.

Nec tenues pluuiae rapidi ue potentia ſolis
Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat

Horat. ſat. 6. lib. 1.

Aſt vbi me feſſum ſol acrior ire lauatum
Admonuit

Lucretius lib. 6.

Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri
Sole putant ſubter terras ferueſcere raptim

Plinius quoque acrem ſolem dixit.

23 *Rimetur ſolitus naturae expendere cauſſas*] ita emendauimus, legebatur inepte ante

Rimetur ſolitas natura expendere cauſſas

25 *Vincta fluencta gelu*] uincta libentius quam iuncta legerim, vt illud Horatij lib. 1. epiſtula ad Florum.

Thrarca ne vos Hebruſq. niuali compede vinctus.

31 *Errantem Tuſcis conſidere compulit agris*

Et

Et colere externos capta Toloſa lares]
& colere, quod legeretur excolere diuiſimus mutata, x, in, t.

P. 23. *v.* 1. *Nec tantum duris nituit ſapientia rebus*
Pectore non alio proſperiora tulit]
Erat in omnibus excuſis, pectora nõ alius, mẽdoſe. ſentẽtia nũc perſpicua. hic etiã erratũ eſt in noſtro

3 *Conſcius Oceani virtutum conſcia Thule*
Et quaecumq. ferox arua Britannus arat
Ex quicumque, quod excuſi omnes habent, quaecumque facimus. ſed mendum hic quoq. haeſit

19 *Extremum diſceſſit in orbem*] Verg.
Et penitus toto diuiſos orbe Britannos

11 *Inluſtris nuper ſacrae comes additus aulae*]
Comes Palatinus aut certe domeſticorum. de Comite domeſticorũ Ammianus Marcellinus, Eutropius, & lapides quorum exempla eo coniecimus, vbi de Stilichone agitur. Inluſtris, ſupra Rutilij memoriam honoris nomen eſſe coepit, vt ex veterum monumentis cognoſci poteſt. Caſſiodori formula inluſtratus vacantis lib. 6. variarum legenda eſt. Seruius etiam illud Verg. explicans
Inluſtres animas, noſtrumq. in nomen ituras
apertiſſime id docet. Hoc nomen, inquit, notitiae fuit, non meriti. vnde etiam in meretricibus inuenitur. Nam & nobiles, & inluſtres vocantur. Inluſtris autem ſcribendum, non illuſtris, libri veteres, & lapides oſtendunt. Romae in aedibus Illuſtriſſimi & Reuerendiſſimi D. D. Proſperi Cardinalis Sanctacrucij viri vndecumque doctiſſimi ac plane ſanctiſſimi haec leguntur in vetuſtiſſimo ſaxo.

GABI-

Adſurgit ponti medio circumflua Gorgon

Haec inſula hodie appellatur Gorgona, cuius ſaepe S. Gregorius meminit lib. 1. epiſt. 50. de Horoſio Abbate in Gorgone inſula, & infra. cui praefato Horoſio iniunximus, vt in Gorgonem inſulam pergat, & infra. ita igitur experientia tua faciat, vt ex vtraque re, ideſt, vel prouidendo in Corſica Monaſterio, vel corrigendis Monachis in Gorgonia non noſtrae, ſed voluntati omnipotentis Dei parere feſtinet, & epiſt. 49. lib. 4. Accedens ad Gorgoniam inſulam fraternitas veſtra diſcutiat id quod ad nos de Saturnino presbytero eſt perlatum, & epiſt. 60. Sed eum in Inſula Gorgonia, & Capraria ſollicitudinem de Monaſterijs gerere, & in eo in quo eſt ſtatu ſine cuiuſquam aduerſitate manere permittimus, quibus B. Gregorij verbis illud quoque Rutilij confirmatur Inſulas Caprariam & Gorgoniam Monachorum ſolitudine fuiſſe frequentatas. ſed Stephanum illud excuſat quod deceptus eſſe facile potuit nauigantium pronunciatione, qui plerumque principes litteras detrahunt, quo fit vt pro Gorgona Orgonam ſcripſerit.

19 *Adſurgit ponti medio circumflua Gorgon*
Inter Piſanum Cyrniacumque latus

Aduerſus ſcopulos ſic diſtinguendum iudicamus nam vtrimque auulſa

P.24.v.7. Non ullus tegit per brachia tuta receſſus
Aeolias poſſit qui prohibere minas
Sed procera ſuo praetexitur alga profundo
Molliter offenſę non nociturna rati]

Non vllus] nos ita caſtigauimus. legebatur perperam non nullus, quod erratum hic quoque me im-

G pru-

prudente admiſsum eſt.
11 *Et tamen inſanas cedendo interligat vndas*] interligat ex interrigat, quod legitur in vulgatis fecimus
16 *Virtutis ſpecimen*] ſpeciē legebatur mendoſe
24 *Virtus fortunam fecit vtramq. parē*] ſic emendauimus, itaque habet editio. Panu. vtraque in reliquis legas librariorum culpa
Pag. 25. v. 2. Ex commilitio] Ammianus Marcellinus lib. 25 virū talē excommilitio ſuo quęritabat. Sed multis ſaeculis ante hoc nomine vſuseſt Ouid. de pont. lib. 2 eleg. Et commilitij ſacra tuenda putas
3 *Officiis regerem cum regia tecta magiſter Armigeraſque Pij principis excubias*] Officiorum Magiſter, de quo ſaepe Ammianus Eutropius, & lapides, quorum vnum qui viſitur in aedibus Capranicorum produci alienum non arbitror

FL. EVGENIO . V. C . EX . PRAEFECTO . PRAETORIO
CONSVLI . ORDINARIO . DESIGNATO . MAGISTRO
OFFICIORVM . OMNIVM . COMITI . DOMESTICO
ORDINIS . PRIMI . OMNIBVSQVE PALATINIS
DIGNITATIBVS . FVNCTO . OB EGREGIA EIVS
IN REM PVBLICAM . MERITA . HVIC
D. D. N. N CONSTANTIVS . VICTOR . AC.
TRIVMFATOR . SEMPER . AVGVSTVS . ET
IVLIANVS . NOBILISSIMVS . CAESAR
STATVAM . SVB AVRO . IN FORO . DIVI
TRAIANI . QVAM . ANTE . SVB DIVO
CONSTANTE . VITAE . ET FIDELISSIMAE
DEVOTIONIS . GRATIA . MERVIT
APPROBANTE AMPLISSIMO . SENATV
SVMPTV . PVBLICO . LOCO SVO
RESTITVENDAM . CENSVERVNT

De Magiſtro officior. legenda eſt formula Caſſiodori libro variatum.

5 *Alphaeae veterem contemplor originis vrbem*] Claudianus de bello Gildonico

Quatitur Tyrrhena tumultu
Ora, nec Alphaeae capiunt naualia Piſae

Verg. lib. 10. Aeneid.

Hos parere iubent Alphaeae ab origine Piſae
Vrbs Etruſca ſolo .

Vbi hæc Seruius. Alphaeus Fluuius eſt inter Piſas, & Eliden Ciuitates Arcadiae, vbi eſt templum Iouis Olympici, ex quibus locis venerunt qui Piſas in Italia condiderunt dictas a Ciuitate priſtina. Quare Rutilius ſnbiungit.

Ante diu quam Trouigenas fortuna penates
Laurentinorum Regibus inſereret
Elide deductas ſuſcepit Etruria Piſas
Nominis indicio teſtificata genus

6 *Quam cingunt geminis Arnus, & Aeſar aquis*]. Aeſar, non Auſur, vt in noſtris eſſet auctor mihi fuit vir erudītiſſimus Petrus Angelius Bargaeus, qui ex eo quod Aeſar vetere Etruſcorum lingua, vt Suetonius ſcriptum reliquit, Deum ſignificaret, Fluminumq. Dij haberentur flumen patrium ita vocatū credit. Suetonij verba in Octau. Aug. haec ſunt, Sub idem tempus ictu fulminis, ex inſcriptione ſtatuae eius prima nominis littera effluxit. Reſponſumq. eſt centum ſolos dies poſt hac victurum, quem numerum, C, littera notaret, futurumq. vt inter Deos referretur. quod Aeſar, ideſt, reliqua pars e Caeſaris nomiue, Etruſca lingua Deus vocaretur. A Strabone quoq. Aeſar appellatur libro quincto . δυοῖν

ποταμῶν κεῖται μεταξὺ κατ' αὐτὴν Ἄρνου δὲ καὶ Αἴσαρος. In Plinij vulgatis libris Auſerem eſt legere. Piſae, inquit, inter Auſerem, & Arnum, Ortae a Pelope, Piſisq. ſed, opinor, mendoſe

7 *Conum Pyramidis coeuntia flumina ducunt*]

De veteri ſitu Piſarum, formaque totius regionis valde nunc immutata lege P. Victorium variarum lectionum lib. 17. c. 3.

15 *Hic oblata mihi ſancti genitoris imago*] quattuor hi verſus additi ſunt a Panuinio ex Gabrielis Faerni libro cum in alijs deſiderarentur. Nam neq. opum curam quamuis ſit magna ſacrarum Comes ſacrarũ largitionum.

23 *Flamminiae regionibus*.] Martialis

Aemiliae dices de regione viae

Famam L A C H A N I i venerãtur numinis inſtar] nominis in vulgatis male, nos numinis repoſuimus, quod editio Panuinij habet. ex hoc verſu cognoſcimus Rutilij poetae patri L A C H A N I O nomen fuiſſe, quod adnotauit nemo

Pag.26.v.4. *Inter terrigenas* Lydia *tota ſuos*] terrigenas, ideſt, indigenas, non turrigenas, quod ante Pãuinij editionem legebatur in vulgatis omnibus

12 *Nec Turnus potior*] de quo Martialis

Nam me diligit ille, proximumq.

Turni nobilibus leget libellis

13 *Reſtituit veterem*] inſtituit legebatur nos reſtituit malumus.

15 *Non olim ſacri iuſtiſſimus arbiter auri*

Circumſiſtentes reppulit Harpyias] cum interrogationis nota legit Fuluius Vrſinus. Achilles Stat. pro Nõ olim, Namq. olim reponebat ſine interrogatione,

Arbi-

Arbiter ſacri auri] Comes ſacrarum largitionum de qno ſupra.

Nam neq. opum curam, quamuis ſit magna ſacrarū

Vide Codicem Theod. de comite ſacrarum largitionum

16 *Harpyias*] Quadriſyllabum eſt. ſoluitur enim diphtongus. yi. ex quo intelligimus peccare eos, qui per hanc diphtongum non ſcribunt Harpyias

21 *Sed non Lucillum Briareia praeda feſellit*] feſellit, latuit quo ſenſu frequentiſſime vtitur Horat. quale illud in Odis

Spartacum ſi qua potuit vagantem
Fallere teſta

Quinctus etiam Curtius lib. 4. Nec vlla adeo auia, & ſicca lacuna erat, quae veſtigantium ſitim falleret

Pag. 27. v. 5. Tunc reſponſuros perſultat buccina colles] Echo, quae quid ſit ex Placidi gloſſis intelligimus, Echo, inquit, graecum eſt nomen. eſt autem imago vocis, quae in concauis locis reſultat offenſa, ac reſonat. Perſ. ſat. 1.

Reparabilis adſonat Echo

Quam & Sympoſius noſter feſtiuo aenigmate complexus eſt.

Virgo modeſta nimis legem bene ſeruo pudoris.
Ore procax non ſum nec ſum temeraria lingua
Vltro nolo loqui, ſed do reſponſa loquenti

11 *Fitque reportanti carmine praeda leuis*] ita correximus. erat antea reportanda

13 *Interea madidis non deſinit Africus alis*] Ouid. lib. 1. Met.

madidis Notus euolat alis.

11 *Magnum fluctibus*] legitur in excuſis, magnis fluctibus. Elegantius forte ſic Exiguum radijs, ſed magnum fluctibus aſtrum, vt ad exiguum referatur magnum, hoc fluctibus, illud radijs. quod animaduertit Antonius Quærengus homo propter ſingularem doctrinam eximiamque probitatem, mihi boniſque omnibus longe cariſſimus.

13 *OARIONI*] editio Panuinij habet ORIONI Nos retinemus OARIONI vt in Catullo legitur.

Proximus Hydrochoo fulgeat Oarion.

Quod multis Graecis auctoribus confirmat Politianus Miſcellaneorum cap. 69.

17 *Qualiter*] Pap. ſtatius lib. 10.

Qualiter, aut Malean, aut alta Ceraunia

IOS.

IOS. CASTALIONIS
IN RVTILII LIBRVM SECVNDVM ADNOTATIONES

Pag. 28. v: 1.

NOndum longus erat.] alterius initium libri. Hoc autem itinerarium diſtributum ab auctore in duos libros fuiſſe ipſemet paullo infra teſtatur eo verſo.

Partimur trepidum per opuſcula bina ruborem

Nec multa volumina paſſus] nec in breue ſaepe coactus vt Horat. & ſcis in breue te cogi

8 *Millia crebra lapis*] vnde illud dicendi genus tertio quarto ab vrbe lapide

9 *Trepidum ruborem*] ſunt qui minium titulorũ ſignificari putent, eſt enim.

Partimur trepidum per opuſcula bina ruborem

Porro libri minio diſtinguebantur Oui. de Triſtibus

Nec titulus minio nec cedro charta notetur

Terentianus de litteris

Hos verſibus apte quoniam loqui negatur
Inſtar tituli fulgidula notabo milto

Sed id plane abeſſe videtur a Rutilij ſententia. Nos autem ruborem hoc loco putamus referri ad pudorem, ſequitur enim

Quem fuerat ſatius ſuſtinuiſſe ſemel

Vt Auſonius Gallus ad Paullum, cetera quoque cubiculi,& lectuli operta prodentur ab eodem auctore collecta, vt bis erubeſcamus, qui & Vergilium faciamus impudentem. Editio Panuini rumorem librarij culpa fortaſſe habet.

10 *Suſtinuiſſe ruborem*] vt culpam ſuſtinere

13 *Adridet placidum radijs criſpantibus aequor*
Et ſulcata leui murmurat vnda ſono]

Similis fere Catulli locus quod ad leuem maris ſonitum pertinet de Nuptijs Pelei,& Thetidis.

Hic qualis flatu placidum mare matutino
Horrificans Zephirus procliues incitat vndas
Aurora exoriente vagi ſub lumina ſolis
Quae tarde primum clementi flamine pulſae
Procedunt, leuiterque ſonant plangore Cachinni

15 *Apennini deuexa*] vt caeli conuexa

17 *Italiam rerum dominam*] Verg.

Romanos rerum dominos, Priſcianus Dionyſij interpres

Hos prope ſunt omni ſuperantes laude Latini
Quorum per terras diſcurrit in aequora Tibris
Ante alios Tibris Fluuius praeſtantior omnis
Regius irriguo dirimit qui gurgite Romam
Romam, quae genetrix regum dominatur in Orbe

Et aliquanto poſt

Hi ſunt Auſoniæ populi genteſq. potentes

18 *Cernere mente*] dixerat, cingere viſu. ſic idem Dionyſij interpres Vt cernas animo, non viſas lumine

ne terras

Pag. 29. v. 1. Inueniet quernae ſimilem procedere frondi] hoc ſimili primus non vſus eſt Rutilius, ante illum praeſtantiſſimos ſcriptores idem litteris mãdaſſe comperio. Plinius lib. 3. cap. 5. eſt ergo folio maxime querno adſimilata, multa proceritate amplior quã latitudine: loquitur de Italia. Solinus c. 8. Inde procedens paullatim, & Apennini montis dorſo attollitur extenſa inter ſuperum mare & inferum ſimilis querno folio ſcilicet proceritate amplior, quã latitudine:

2 *Artatam*] Sil. Ital. lib. 5.

Namque ſub anguſtos artato limite fauces

Artare autem, artatum, & arta ſine ſecunda mutã ſcribimus ex Probi ſententia; & veterum librorum omnium conſenſu, vnde artus in corpore dicuntur.

3 *Millia per longum decies centena teruntur*

A Ligurum terris ad freta Sicaniae] Pl. lib. 3. c. 5. patet longitudine ab Alpino fine Praetoriae Auguſtae per Vrbem Capuamque curſu meante Regium oppidum in humero eius ſitum, a quo veluti ceruicis incipit flexus decies centena, & viginti millia paſſuum. Solinus Italiae longitudo, quae ab Auguſta Praetoria per Vrbem Capuamque porrigitur vſque ad oppidum Regium decies centena, & viginti millia paſſuum colligit. ex Solini loco Plinij locus ſuperior emendatur, vt ſcripſimus: Quamuis Hermolaus Barbarus ex neque facto aeque legerit per vrbẽ Capuam aeque curſu meante; vt ſignificaretur non per diuerticula; ſed in directa linea: haec ille cui Martianus Capella adſentire videtur: Vnde cum lõga ſit ab Alpibus Praetoriae Auguſtae per vrbem Ca-

puam & Rhegium oppidum abſque recuruo flexu decies centena &viginti millia paſſuum, nuſquam vero trecenta latitudo eius excedit.

7 *Qua tamen eſt iuncti maris anguſtiſſima tellus*
Triginta & centum millia ſola patet]
Solinus. latitudo,vbi plurimum cccc x. vbi minimum cxxxvj. Millia arctiſſima eſt ad portum quem Hannibalis caſtra dicunt neque enim excedit quadraginta millia, quod differt a Martiani ſententia, qui dixit nuſquam trecenta latitudo excedit vide Plinium.

9 *Diuerſas medius mons obliquatur in undas*] Apenninus
Vrget Dalmaticos Eoo vertice fluctus
Lucanus lib. 2.

Mons inter geminas medius ſe porrigit vndas
Inferni, ſuperique maris colleſque coercet
Hinc Tyrrhena vado frangentes aequora Piſae
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon

Vibius ſequeſter Apenninum vſque ad Anconam porrectum ſcribit

15 *Excubijs Latij*] rectius, quam excubijs Latijs,

18 *Alpes oppoſuiſſe*] locus ex Iuu. ſat. 10. expreſſus de Hannibale viam per Alpes aperiente
Oppoſuit natura alpemque, niuemque

20 *Nec ſemel incluſit*]penitiſſime abdidit

19 *Stilichonis*] cũ aſpiratione ſcribitur.Stilicho autem quem tantopere noſter inſectatur multis magniſque laudibus in caelum tollitur a Claudiano hodieque Romae in aedibus Capranicorum lapides quibus honores Stilichonis inſcalpti ſunt, adſeruantur.

FL. STILICHONI. V.C.

FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS
SIMAE MILITIAE AD COLVMEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS EVECTO
PROGENERO DIVI THEODOSI COMITI DIVI
THEODOSI AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIIS ET AB EO IN ADFINITATEM
COOPTATO ET SOCERO D. N.
HONORI AVGVSTI ADLEC A CONSILIIS EIVS
ET PROVISIONE LIBERAT EX. S. C.

Ibidem in alio lapide abraſo Stilichonis nomine haec leguntur

VIRO BISCONSVLI ORDINARIO
MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIAE
COMITI DOMESTICORVM
ET STABVLI SACRI ADQVE
AB INEVNTE AETATE
PERGRADVS CLARISSIMAE
MILITIAE ADCOLVMEN REGIAE
ADFINITATIS EVECTO SOCIO
BELLORVM OMNIVM
ET VICTORIARVM ADFINI
ETIAM DIVI THEODOSI
AVGVSTI ITEMQVE SOCERO
DOMNI NOSTRI HONORI AVGVSTI

POPV-

POPVLVS ROMANVS
PRO SINGVLARI EIVS
CIRCA SE AMORE
ADQVE PROVIDENTIA
STATVAM EX AERE ARGENTOQVE
IN ROSTRIS AD MEMORIAM
GLORIAE SEMPITERNAE
CONLOCANDAM DECREVIT

24 *Proditor imperij*] ſic Claudianus in Rufinum tunc impius ille Proditor imperij

Proditor arcani qui fuit imperij] legebatur quod fuit, qui fuit emendauimus

Arcani imperij.] tecti cuſtoditi, & vndique munitiſſimi, vt Deorum ſacra ſolent diligentiſſime & multis obiectis obicibus ſeruari

30 *Liberiore dolo*] propterea quia Pop. Romano a rebus omnibus imparato hoſtem immiſit

31 *Satellitibus pellitis*] Gothos pellitis veſtibus vſos Claudianus multis locis teſtatur in Rufinum, eumque inſectatur qui eo veſtitu vtebatur

Ipſe inter medios nequa de parte relinquat
Barbariem reuocat fuluas in pectore pelles
Frenaque & inmanes pharetras arcuſque ſonoros
Adſimulat, mentemque palam teſtatur amictus
Nec pudet Auſonios currus & iura regentem
Summere deformes ritus veſtemq. Getarum
Inſignemque habitum Latij mutare togaeque
Maerent captiuae pellito iudice leges

Idem de bel lo Gothico

Cri-

Crinigeri ſedere patres pellita Getarum
Curia

Et in 6.conſulatu Honorij

Moritur pellita iuuentus

Ouid. de ponto lib. 4. eleg. 10.

pellitos inter agenda Getas

Pag. 30. v. 2. Ante ſibyllinae fata cremauit opis] Hinc intelligi poteſt, recte apud Ciceronem in Catilinaria tertia legi, fatis Sibyllinis. vt peccarint, qui ſcripturam illam mutare voluerunt.

Verg. lib. 3. Aeneid.

Quae rupe ſubima fata canit, Et 6.
Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris
Hic ego namque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta meae genti ponã, lectoſq. ſacrabo Alma viros

Vbi Seruius haec. Conſtat regnante Tarquinio quãdam mulierem nomine Amaltheam obtuliſſe ei nouem libros in quibus erant fata, & remedia Romana, idem horum librorum cuſtodes patricios fuiſſe, & primo duos, deinde decem, poſt quindecim poſtremo ſexaginta, ſed retento xv. virorum vocabulo. Et ſupra ad illud Deiphobe Glauci, multae fuerũt Sibyllae quas omnes Varro cõmemorat, & requiri a qua ſint fata Romana conſcripta Iſidorus quoque Amaltheam vocatam Cumaeam Sibyllam teſtatur. Suetonius in D. Caeſ. quoniam libris fatalibus contineret, & Horat.lib. 1, ode, 15.

Paſtor cum traheret per freta nauibus
Idaeis Helenen perfidus hoſpitam
Ingrato celeres obruit otio
Ventos vt caneret fera, Nereus fata

Tibullus eleg. 5, lib. 2.

Scit bene quid fati prouida cantet auis

Et infra

Te duce Romanos numquam fruſtata ſibylla eſt
Abditaque ſenis fata canit pedibus

Et apud Ciceronē L. Tarutius vrbis noſtrae fata canere nō dubitabat, & Neque me Apollo fatis fandis dementem in vitam ciet Lactantius quoque Firmianus de ira Dei cap. 23. P. R. fata in ſibyllinis contineri ſcriptū reliquit, cuius haec ſunt verba. Cumeae quidem volumina quibus Romanorum fata conſcripta ſunt in arcanis habentur ceterarum tamen fere omnium libelli quo minus in vſu ſint omnibus, non vetantur ſed de ſibyllinis eodem lib. cap. 22. & lib. 1. de falſa religione cap. 6. & Cornelius Tacitus Annalium lib. 6. multa ſcitu digna litterarum monumentis prodiderunt

7 *Aeterni regni*] Romam vrbem aeternā Ammianus Marcel. vocat ſaepenumero lib. 22. Vrbis regio quaedā exiſtimatur aeternae & maximum vrbi praefecit aeternae lib. 28. funera deplorauit vrbs aeterna. Quae decolorabant ſpeciem vrbis aeternæ lib. 26. Apronianus regens vrbem aeternam; aeternae vrbis epiſcopi lib. 14. victura dum erunt homines Roma lib. 26. victura cum ſaeculis Roma lib. 22. Poſt capitolium quo ſe venerabilis Roma in aeternum attollit, & ipſe Rutilius ſupra lib. 1.

Porrige victuras Romana in ſaecula leges
Solaque fatales non vereare colus

Et paullo infra

Quae reſtant nullis obnoxia tempora metis
Dum ſtabunt terrae dum polus aſtra feret

Auſo-

Auſonius Gallus

Ignota aeternae ne ſint tibi tempora Romae

Idem

Vrbis ab aeternae deducam rege Quirino

Huc etiam pertinet quod Romae legitur ſupra portam Portuenſem

S. P. Q. R.

IMPP. CAESS. D.D. N.N INVICTISSIMIS. PRINCIPIBVS. ARCADIO. ET HONORIO. VICTORIBVS. AC TRIVMFATORIBVS. SEMPER. AVGG.
OB INSTAVRATOS. VRBI. AETERNAE. MVROS PORTAS. AC TVRRES. EGESTIS. INMENSIS RVDERIBVS. EX SVGGESTIONE V. C. ET INLVSTRIS
MILITIS. ET MAGISTRI. VTRIVSQVE. MILITIAE STILICHONIS. AD PERPETVA. NOMINIS, EORVM. SIMVLACRA. CONSTITVIT
CVRANTE. MACROBIO. LONGINIANO. V. C. PRAEF. VRBIS. D. N. M. Q. EORVM

Et Albae Iuliae

FORTVNAE
REDVCILLARI
VIALI. ROMAE
AETERNAE

Sed multis ante ſaeculis Tibullus lib. 2. eleg. 5. hoc dixerat.

Romolus aeternae nondum formauerat vrbis
Moenia

Tarta-

7 *Tartarei NERONIS*] Sic Ammianus Marcellinus locutus eſt, exſurgebat enim efferuens laetitia Paullus Tartareus ille delator ad uenenatas artes licẽtius exercendas, & lib. 29. Heliodorus Tartareus ille malorum omnium cum Palladio fabricator, & alibi Tartareus cognitor. Longe vero grauius admiſiſſe facinus Stilichonem ob Gothis Romam proditam, quam Nero, qui Matrem ſuam necauit. Sed & Neronem parenti, patriaeque commune exitium fuiſſe Plinius auctor eſt lib. 22. cap. 22. cuius haec ſunt verba. Inter ea, quae temere manduntur boletos merito poſuerim opimi quidem hos cibi, ſed inmenſo exemplo in crimen adductos veneno Tiberio Claudio principi per hanc occaſionem a coniuge Agrippina dato, quo facto illa terris venenum alterum, ſibi ante omnes Neronem ſuum dedit.

11 *Sed diuerticulo fuimus fortaſſe loquaces*] ſic locutus eſt Iuuenal. ſat. 17.

Adiuerticulo repetatur fabula

13 *Aduehimur celeri cadentia menia lapſu*
Nominis eſt auctor ſole coruſca ſoror]

Vrbem lunam ſignificat hanc veteres portu & marmore cãdidiſſimo, quod ibi effoditur celebrant. Perſius ſat. ſexta.

Lunae portum eſt operae cognoſcere ciues

Pap. ſtat. ſil. lib. 7.

Lunaque portandis tantum ſuffecta columnis

Plinius. Primum Etruriae oppidum Luna portu nobile idem lib. 37. capit. 5. Candorem Lunenſium marmorum tetigit. Strabo lib. 5. Et portum & marmor lunae. Pluribus proſequitur laudibus, Sil. Ital. lib. 8.

Tunc

Tunc quos a niueis exegit Luna metallis
Inſignis portu, quo non ſpatioſior alter
Innumeras cepiſſe rates & cludere pontum
lapſu] appulſu Verg. Et tandem Euboicis Cumarū adlabitur oris, & labitur vncta vadis abies
27 *Luce coloris*] vt Horat.
Et purpurarum Lumine

FINIS.

ERRATA IN RVTILIO.

Pag.	Verſ.		
9.	28	Factus, &	Factus &
10.	9.	ſuperba.	ſuperba
12.	9	oſſibus	claſſibus
15.	28	Meſſalae	Meſſallae
	29	diſcendentem	diſcedentem
18.	12	tran ſuerſus	tranſuerſus
19.	3	Laſſatum	Laxatum
22.	25	iuncta	vincta
23.	2	pectora non alius	pectore non alio
	4	quicumque	quaecumque
24.	7	Non nullus	Non vllus
29.	6	Adriaci	Hadriaci
	15	latiis	Latii
30.	8	Craſſatus	Graſſatus

IN ADNOT.

32.	16	mulra	multa
41.	1	ſano	ſane
	9	Aaen.	Aen.

Pag.	*Verſ.*		
	21	terminatur	terminantur
42.	11	aliam	alia
48.	5	egenteur	egentem
49.	19	Quid	quid
51.	20	DEINDE	DENDE
52.	3	15 Paſtorale	Paſtorale
	7	addere.	addere
	17	creſcit.	creſcit
53.	23	punetum	punctum
	26	ſacrifitium	ſacrificium
60.	14	areu	arcu
62.	24	funditur. Et	Funditur, &
	27	eruenta	cruenta
64.	4	Graecie	Graece
65.	13	decim annorum	Decimanorum
67.	21	iante	tantae
72.	9	priorum	Piorum
82.	24	mutantum	Mutantur
87.	19	TRIVMPHIS	TRIVMFIS
88.	22	peneat.	pendeat
	24	intepſit	inrepſit
93.	4	menitis	mentis
	6	interpraete	interprete
109.	23	requiri	requirit
110.	3	fruſtata	fruſtrata
	7	ciet	ciet.
	8	in ſibyllinis	libris ſibyllinis.
111.	27	Romolus	Romulus
112.		Lunae.	Lunae

A N-

ANTONII QVAERENGI
AD IOSEPHVM CASTALIONEM

Condiderat cultis Rutili mens docta libellis
Nobile Romulea quidquid in vrbe fuit;
Sed moles operũ tantorũ, & carmina vatis
Effera vis duro verterat excidio,
Tu numeros vati reddis: ſimul ipſa fatetur
Te ſibi Roma ſuum reſtituiſſe decus.

LAVRENTII FRIZOLII

Vates Caſtalio erudite vatem
Educis tenebris Numatianum,
Et purgas macie, ſitumq. terges,
Et pulchro decoras iuuentae honore.
Nunc ſplendet nouus, & fatetur eſſe
Per te qui fuerat Numatianus.

HORATII BICARDI

Muſa ſitu, & maculis Rutili fuſcata iacebat,
Terſa ſed exſurgit Caſtalionis ope.
Cui tantum debet priſco inluſtrata nitore,
Quantum illi vrbis honor debet, & Italiae.

REGESTVM

A, B, C, D, E, F, G, H,

Omnes ſunt Quaterniones, praeter H.

ROMAE,

IN ÆDIBVS ACCOLTIANIS.

CIↃ IↃ LXXXII.